„Még forradása fáj a csontnak"

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 4. (352.) SZÁM — FEBRUÁR 25.

ára 3000 lej

Elbocsátott végvári vitéz

- Bogdán László: Vigadjunk tehát
- Lászlóffy Csaba versei
- Bertha Zoltán: Magyarság és Európa
- Fodor Sándor: Földes László
- Szigeti Lajos Sándor: Szembesítés
- Szőcs István: Száljegyzetek
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Betűkán privatizációja

Visszaadják, ha saját sírbolt,
országok vannak, ahol osztják.
A mama sípcsontja még szerb volt,
a medencéje magyar-osztrák.

Tirolból jött el asztalosnak,
Levédiából ősmagyarnak.
Most mindkét martja a Marosnak
egy-egy valódi román gyarmat.

Azt mondják, egyik ősöm írt is.
Ha összeszedném s visszamennék —
a Jenyiszej, talán az Irtis
környékén lenne méltó emlék.

Még forradása fáj a csontnak,
mit Simonyi óbester révén
lécek közé kötözve hoztak
sajna a Szajna-Majna révén.

Ott fagyott, nem a Don-kanyarban,
hanem a Berezina partján
egy kánnal keveredett bajba
elődöm, Poloveczy Hartyán.

Egy koponyát két femur lenget
a régi tunguz telek végén,
és visszaadják Timurlenket...
Temetkezhetem bele még én?

Az egyetemes Herma

Ország, mely körvonal és tok.
Lakták szentek és boldogok.
Olyan, mint Árpádházi fej.
Belőle kit nem loptak el?

Latin poézis, finnugor
igekötők, tokaji bor,
erdélyi só, kiskun betyár,
kettős kereszt, hármas határ.

Az agyalakú kőhaza.
Csontok és könyvek halmaza.
Száz tatár tankfelvonulás
nem árt neki, mi jöhet más?

Csak útlevélkép vagyok én
a szivardoboz fedelén.
Ha netán meg se szólalok,
gróf Szabó Washington vagyok.

A világ csendjét hallgatom

(Rekviem M.M.-ért, P.Z.-ért és magamért)

Boldogtalan, hát hova lettél?
Ez hát a kézirathalom,
ez meg a szeszélytől meleg tér.
A szobád csendjét hallgatom.

Valaki írja hát utánad!
Tőled se kérte senki már.
A polcon más nevekbe szállnak,
akiket még a füttye vár.

Valaki utazik helyetted,
nagy, helyben áradó folyó?
A hordalékod hova tetted?
Kié lesz a tavalyi hó?

*

Angyal sír benn, elkéső angyal,
ki ide azért bujdosott
mert látja: kedvenc nagy szavakkal
mit érnek most a boldogok.

Innen, kis suta leshelyéről,
nyomorult lelke kulcslyukán
azt felvigyázta, hogyan kékül
zord estéddé a délután.

Nem birkózott meg a kalanddal,
a pallón meg se menthetett.
A hátrakötött kezű angyal
most ejti el az életed.

*

Az ábécét, mint golyóstollat
egy kattanás és leteszed.
Leállt a Föld, hogy csak te forgass
filmet, cselekményt, nemzetet.

Te lehess végre Dante, Kant és
vidéki klasszikus halott,
kit itt vetett be a teremtés
betörni néhány ablakot.

Márciusodból mikor lett tél?
Ez hát a falevélhalom?
Teljes vagy, tudom. S hova lettél?
Az volt a terv. Ez lett a lom.

OLVASÓINK FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

SZŐCS ISTVÁN

Száljegyzetek

Emlénykék szemed bűvfénye elillan...

Húsz éve, hogy *Számok és színek* című tanulmánykötetemet egymás után három kiadó visszautasította; különböző kifogásokkal ugyan, de a fő okuk azonos lehetett: a könyv unalmas volt; méghozzá a nyelvészkedéshez nem szokott lelkek számára rettenetesen az. Ugyanis, amint egyenként megmagyaráztam a számnevek és színnevek eredetét, tárgyilagosnak szeretvén mutatkozni, részletesen előadtam az enyémmel ellenkező felfogásokat is, amelyek természetesen mind a hivatalos, azaz az *akadémiai* álláspont gyümölcsei voltak: hogyan mondják ugyanazt a vogul nyelv különböző nyelvjárásaiban; meg nyenyec, evenki, udmurt és votják nyelven; hogyan hangzott a kölcsönszó eredeti keleti-türk, majd csuvasosított alakja, s hogy legvégül az iráni nyelvek mely ágának befolyása adta meg a végső kegyelemhatást?

A szerkesztők nagyon jól felismerték, hogy az unalom folytán percenként beálló agyáramszüneteket éppen a katedra-tudományból kiragadott szemelvények okozzák, de hivatali állásuknál fogva nem ajánlhatták, hogy hagyjam el azokat, és érjem be saját hőzöngéseim feltálalásával; ez árulás és kapituláció lett volna; ehelyett orvul az javasolták, hogy mindezt írjam meg *sokkal* alaposabban, *sokkal* több adatra támaszkodva, *sokkal* több összefüggést bemutatva, csakhogy *sokkal* rövidebben és *sokkal* egyszerűbben.

Emiatt lemondtam "a kötet megjelentetési szándékáról" és a nem-színekre vonatkozó részeit azóta nagyrészt meg is jelentettem, apró — nagyon apró — pénzre váltva, cikkekben, fűben-fában elrészletezve. A színekhez azonban nem nagyon nyúltam, és nemcsak a szófejtések bonyodalmai miatt... hanem mert éppen azóta nagyon kivirágzott, új sarjakat hozott és mindenfelé elágazott a színek tudománya. A kromológia.

Mindenekelőtt azonban jöttek a színek *élettani* hatásait tárgyaló szenzációs fölismerések; egy idő óta ezekkel telvék a jobb magazinok. Például:

"Amikor a kaliforniai San Bernardine börtön foglyai lázongani kezdtek, rózsaszínre festett falú cellákba zárták őket. Ettől öt perc alatt megszelídültek, további öt perc múlva pedig már aludtak is." Hasonlóan izgalmas esetet jegyeztek le 1940-ben. "Amikor is a New-York-i kikötő rakodómunkásai sztrájkolni kezdtek, mert úgy találták, hogy a lőszerládák túl nehezek, J. professzor, a színszakértő azt tanácsolta, hogy mázolják a ládákat világos zöldre. A sztrájk befejeződött, pedig a ládák nem lettek könyebbek."

Lám, milyen könnyű manipulálni a rabokat és a rakodómunkásokat! Azóta is próbálom ebbe az összefüggés-hálóba beilleszteni azt a két átfestést, amit a legutóbbi évtizedekben tapasztaltam. A katolikus templomokban valaha a ministráns gyerekek piros köntöst vagy kantust viseltek. Ezt nagyon helyénvalónak éreztem, mert a piros, különösen a rubin-szín és sötétebb árnyalatai ünnepélyesen hatnak (mint később megtudtam, szaporábban ver a szívünk, kimelegedünk, és étvágyunk is gerjed hatására); kálomista létemre is, gyerekkoromban azért töltöttem sok időt katolikus templomokban meghúzódva, hogy az örökmécses szentséges piros fényében gyönyörködhessem. Amióta azonban eluralkodott ott is a zöld szín, ráadásul a zöldbe öltöztetett ministráns gyerekek, sőt: ministráns lányok odajönnek a pad széléhez és kezet is akarnak fogni a jámbor hívővel, egyre kevésbé kívánkozom e templomokba, amikor éppen üzemelnek: úgy vagyok velük, mint a stúdiószínpaddal, nem szeretem a bőrközelbe hozott élményt, erről mindjárt Huxley *tapi*-ja jut eszembe; úgy vélem, szem és fül elég tágas kapuja a szívnek az áhítat számára.

Ugyanilyen zavarba hozott az a látvány, ami a műtőben fogadott vagy tíz éve: az elvárt fehérköpenyes és fehérmaszkos személyek helyett legalább nyolc levelibéka-zöld köpenyes alak nyüzsgött körülöttem, a sebészprofesszor álarca és kesztyűje pedig szalamandrahas-sárga volt, s egy régi híres filmet juttatott eszembe: *A múmia bosszúja*... Annál inkább zavarba jöttem, mert akkor tudtam már azokról a szenzációs eredményekről is, amelyeket a növényekkel kísérletezők tettek közzé. Hogy például a vörös fény meggyorsítja a növény növekedését, a zöld például lelassítja. És ez annál elgondolkoztatóbb, mivel a növények természetes környezete felülről a kék ég, lent pedig a zöld erdő-mező. Mintha a természet azt akarná, hogy a növények minnél lassabban növekedjenek... Vagy talán azért a hajnal pírja és az alkony vöröse, hogy a növények behozhassák az egész napi helyben-növekedést és ne kívánkozzanak a veres sivatagba?

Egyáltalán nem merem értelmezni azt a jelenséget, hogy az emberiség egyre tarkább lesz. Előbb a gyermekruhák, aztán az autók és a felnőttek... a házak... a bútorok... legfőképpen a katonák: ha már nem viselhetnek sújtást és rojtokat, olyan feltűnően álcázzák magukat, hogy belesajdul a szem... még az irodisták is terepszínű zubbonyokban lapulnak az iratcsomóik mögött.

Mivégre mindez?

Gyakorta tapasztalhattuk, hogy festő ismerőseink — legalábbis sokan közülük —, amint öregednek, kezdenek egyre színesebben festeni; vajon a lélek búcsúja ez a világ virágától? A szemorvosok szerint egyszerűen csak arról van szó, hogy az életkor előhaladtával a színérzékenység csökken — akár érelmeszesedés, akár más ok miatt —, és a festő csakis *emiatt* túloz. (Ebből kifolyólag viszont nem volna szabad arra gondolni, hogy Michelangelo szemei már el voltak öregedve, mikor a sixtusi kápolnát kifestette. Ugyanis a közelmúltban a restauráláskor kiderült, hogy a freskók színei meghökkentően harsányak *voltak* eredetileg. Csakhogy azokat a művész gyertyafénynél és nem ívlámpáknál festette — és a közönség is főleg gyertyafényben szemlélte.)

Az atavizmus szerint, az ember, amikor megöregszik, hasonlítani kezd az őseihez. Ezek szerint a mai civilizáció valóban a pápuáktól származna? A legújabban elterjedt arcfestési és hajápolási módok erre vallanak.

Akkor meg sürgősen hittérítőkre volna szükségünk — vagy mire?

(Az idézetek Roselyne Bosch nevű szerzőtől véve, egy rég elfelejtett képesmagazinból. A *magazin* különben arab eredetű szó, jó, ha tudjuk.)

Megszólal egy családnév

Minap valaki megkérdezett.

— Magának sok baja lehetett a neve miatt az iskolában, sokat bosszantották?

— Nem túlságosan. A "szinte — őszinte" mondókát csak egyszer lehet elsütni, később unalmas. Megvoltam a nevemmel.

Ám nem hagyott nyugodni. Miféle név ez?

Családom Háromszékről, Sepsikőröspatakról származik. A Szinte név Scinte, Scinta alakban 1228-beli Árpád-kori szövegben fordul elő először. Nem azonos a "szinte" módosító szóval, mert az a XV. században keletkezett. Régebben annak "majdnem" jelentéstartalmát az "ugyan", "avagy", "egyedül" szavak képviselték. Pl.: "Wgyan meg olvadok vala", "együld az konkollyal az buzattys ky zaggatnátok."

Ily módon képzett családnevek még Helte, Tumurte, Scemte (kis szem), az ismert "Levente" vagy "Leventa", és az olyan szavak, mint "pacsirta", "csemete" (szemecske). 1300 után ilyen módon képzett név nem fordul elő többé.

Árpád-kori falunév "Szinte", ma Scintea, Arad megyében, a székelyek korábbi szálláshelyén.

Mit jelenthet?

Két részből áll, szin-te. Az első szó "felszín"-t jelent, nyílt térséget, vagy nyitott építményt, mint a "kocsiszín". Ebből alakult a "szín" főnév, a piros, zöld, sárga melléknevek közös elnevezése. De a "szín-ház" is, mert nyitott "szín"-ben kezdte pályafutását. A felvonásokat is a "szín" jelzi, "hely-szín" értelemben.

A képző -ta, -te megtalálható az "alat-ta", "fölöt-te" alakokban. Érdekes ráutaló képző. Az "asztal alatt" ráutalóan "alatta", végére forrasztva az "az", "ez" mutató szó magánhangzóját. ("Az alatt"-ból.) Tömöríti a kifejezést, nyelvünk egyik fordulata. A "szín" szó "i" hangja kettős vonzatú, következhet magas és mély magánhangzó is. "Szív-re", de "híd-ra", "tíz-zel", de "kínal". Itt rejtőzik a már eltűnt mély "i" hang, ami hasonló lehetett az ószláv "jerü" hanghoz. Ezért van Scinte, Scinta alak is.

A név elején álló "szín" szó megtalálható a török nyelvekben, az ujgurban és a kínaiban is. Mindenütt "felszín"-t jelent. A "szin-te" képzett alak, nyílt térségben levőt jelent, mint a falu esetében is.

További jelentését japán nyelvész mondta el. Ez a szó régies a japánban, és a "szinte" katonai csapatot jelent, támadó előőrsöt. Kis egységükkel a csata előtt a nyílt téren, a "szin"-en, vakmerően megtámadják az ellenséget, ezzel kimozdítják védett helyéről, majd megfordulnak és visszatérnek övéik seregtestéhez, akik most már jól látják az ellenség pontos helyzetét, és annak ismeretében választják meg a támadás irányait.

Megszokott harcmodor volt ez Eurázsia sztyeppéin, a honfoglaló magyarok hozták magukkal. A székelyeket osztották be erre a feladatra, akik a Kárpát medencében talált rokonok voltak, így mint megbízhatóak a legnehezebb helyekre kerültek, előőrsnek, határőrnek.

Érdekes leírás maradt fenn II. Géza királyunk egyik csatájáról. II. vagy Vak Béla fiát ma kevéssé imerik, pedig kiváló lovag-király volt, Szent László követője. 1146-ban, tizenhat évesen szembeszállt Henrik bajor herceggel, annak hatalmas és jól felfegyverzett seregével a nyugati határon, és "nagy vereséget művelt közöttük". Maga a bajor herceg kevesedmagával Bécsig menekült. Erről írja a krónikás, hogy a csata kezdetén "a rossz besenyők és a hitvány székelyek egyszerre megfutamodtak, mint a birkák a farkasok elől, szokás szerint ők járnak a magyar hadsorok előtt." A krónikaíró barát nem értette, miképp történhet, hogy a később győztes hadsereg előőrse a csata elején azonnal "megfutamodik", vagyis visszatér a seregtesthez. Éppen ez tette lehetővé, hogy a túlerőben levő bajorok felett döntő győzelmet arattak, maradékaikat Bécsig kergetve.

A besenyőket Könyves Kálmán fia, II. István fogadta be, csupán 22 évvel a csata előtt, és nehéz feladatokat bíztak rájuk is, a korábbi ellenségből királyi testőrök és rohamcsapat lett, nem voltak általánosan kedveltek.

Honfoglaló székely eleink támadó előőrs harci mesterségét őrzi családunk neve.

A székelyek értékelését egy másik krónika világítja meg. I. Barbarossa Frigyes, itáliai hadjáratához, Dániel prágai püspök követe által II. Géza királytól székely íjászokat kért. 1158 nyarán 500 székely íjász érkezett a Milánót otromló sereghez, és II. Jassomirgott Henrik bajor-osztrák herceg csapatához beosztva Frigyes császárt Milánó elfoglalásához segítették. A herceg ugyanaz, akit II. Géza 12 évvel előbb legyőzött. A székely íjászok pontos találataikról és bátorságukról Európa-szerte híresek voltak.

SZINTE GÁBOR

Irodalom:

Benkő Loránd: A magyar nyelv történeti nyelvtana.

Juhász Dezső: Módosító szók.

Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában.

BOGDÁN LÁSZLÓ

Vígadjunk tehát

— beszédtöredékek a szerelemről —

"...azért kutatunk másféle állapotok után, mert nem értjük a sajátunkat, és kibújunk magunkból, mert nem tudjuk, mi van bennünk. De hiába kapaszkodunk gólyalábakra, akkor is csak a magunk lábán kell járnunk. És a világ legmagasabb trónusán ülve is csak a fenekünkön ülünk."

Montaigne: *A tapasztalásról*

1. "Gyógyszer". A Sóstó, télen. Már *Krúdy* miatt is kedves hely tavasszal csodálatos, ősszel is, most decemberben a fa csontvázak komoran figyelmeztetnek arra, hogy minden múlandó, beosztással kell(ene) élni. A maratoni futó érezheti ezt, harmincegynehány kilométer után, amikor már közeledik a stadion. Persze ez nem maratoni futás, stadion nincs. Nézegetem a fákat, szinte hallani a fiákerlovak patáinak dobaját. Vagy a sereslovakét? Hiszen akkor is lehettek itt kocsmák. A fák között elúszik egy azóta elporladó szépasszony elszánt és kacér nevetése. Kocsmák persze ma is vannak errefelé. Odamegyünk a bárpulthoz, kérünk két-két deci somlói furmintot. *Krúdy* is szerette a királyok borát. Öregasszony jelenik meg, mintha a földből nőtt volna ki. Apró, aszott fej, kopott, bokáig érő rongyos férfinagykabát. Egy mozgó rongycsomó. De két fekete gombszeme tagadhatatlan érdeklődéssel villan ránk s máris a kezét nyújtja: "húsz forintot, fiatalurak, a jó isten fizesse meg, pontosan ennyi hiányzik a gyógyszeremhez, ha nem jutok hozzá, meghalok..." Barátomra nézek, zavartan kotorászik a zsebében. Végül egy ötvenforintost adunk a néninek, alig követhető mozdulattal tünteti el, szeme megint ránkvillan. Bólint.

Fordulunk egyet a sétányokon, amikor visszatérünk a kocsmákhoz, látjuk, hogy a sarokban áll, borospohárral a kezében. Hát mégis erre kellett a pénz? És nem gyógyszerre?! Dehát bizonyos tekintetben a bor is gyógyszer. Meg kellett volna tudni, *milyen* bort ivott, de nem mentem oda hozzá, nem szerettem volna, ha tolakodónak tart.

2. Amiről hallgatnak a krónikák. "Harun-al-Rasid álruhában, huszárnak öltözve, előszeretettel látogatja ma is a magyar kiskocsmákat. Tokaji aszút iszik vagy orosz vodkát. Erről természetesen nem szólnak a krónikák, de én láttam" — mondja *Szindbád*, felhajtva városi bundája gallérját, kellemetlen szél van, hópelyhek pörögnek a levegőben. *Szindbád* különben szavahihető tanú, ezer-kétezer esztendeje sétál a Duna-Tisza közén, a Kárpát-kanyarban. (Ha mégis kétezer esztendeje, akkor nyilván elmagyarosodott román, vagyis dák? ha nem, hát nem! akkor *Árpád*dal jött Verecke híres útján...) És időnként hajnalban, macskajajos állapotokat elkerülendő, bérkocsisokkal és kocsimosókkal issza az eperpálinkát, távoli kiskocsma árnyékos sarkában, s maga elé mered. Min töpreng vajon *Szindbád*, nyelve hegyén forgatva az eperpálinkát?!

3. A dicséret. "Ezek az olasz borok igazán csodálatosak; mintha mindje rokona lenne annak a vino di Pucinónak, amelyet — Plinius szerint, Livia, Tiberius anyja, nyolcvanhat esztendős koráig ivott; simák, könnyűek és mégis mámorítóak, mind vulkánikus, mind tiszta szesz és napfény és láva-sugárzás... mértékkel iszom, soha többet, mint este nyolc decit, legföllebb egy litert; s könnyen alszom, tiszta fővel ébredek... Még soha nem volt Itáliában macskajajos ébredésem. Az ősital ez, Noé és a görögök itala, romlatlan, a föld anyateje." (*Márai Sándor: Ami a Naplóból kimaradt. 1949*, Vörösvári, Toronto, 1999.)

Hát van ehhez még mit hozzátenni?

Irigylem Márait, mert nekem csak a vodka maradt, hiszen az itteni pancsolt borok!...

4. (Tokaj. 2001) Este érkezünk meg Tokajba, étlen-szomjan, a szálláson lerakodunk, az előrelátó, K. szendviccsel kínál és elindulunk az alig kivilágított főutcán, a hídon eltérünk, kóválygunk egy darabig, de a végén találunk egy kocsmát. Bemegyek. És sört kérek. Élénk derültség. A tulaj két félrészeg kopasz fickóval tracscsol, mindhárman egyszerre jegyzik meg: "Tokajban sört inni!", de aztán a vendéglős mégiscsak kiszolgál, ad egy hideg Amstelt, később egy Dréhert is. Elmondom magyarázatképpen — bár "ezeknek" magyarázni! —, hogy hosszú útról jövünk, kiszáradtam. Később a főutcán, szállásunk fele menet összefutok még egyszer az egyik kopaszra beretvált fejű, félrészeg taggal. (Végig a három nap alatt félrészeg, vagy teljesen az.) Ilyen az én formám — mondja kétkedve —, egy zsidóval akadok össze!" Töprengek, megüssem-e? — aztán belenyugszom a jóvátehetetlenbe, bozgorozni már bozgoroztak le, zsidózni még nem zsidóztak le, a világ meghülyült, így beszélni velem, akinek az ősei Jászvárosban voltak fejedelmek?! Pökedelem! Hát ez, *ez* hiányzik a mai félnótás s korán sem csak bőrfejű, hanem az őket lelkesen támogató (ál)értelmiségi ijfakból is, az uralkodó családok iránti tisztelet. Több más mellett...

Aztán megkóstoljuk a tokaji furmintot is. Ülünk V.-vel egy tokaji pincében, állítólag valamikor a múlt században ásták be a földbe, igazi taverna, künn harminc fokos hőség, itten kellemesen hűvös van, a bor jó — harapni kell, billegtetni a nyelv hegyén —, átjár, megmozgat, átalakít, elvarázsol. Nézegetem a lágy fekete falba és mennyezetbe vert pénzérméket s először gondolok komolyan arra, hogy valahol utat tévesztettem, ha *ilyen* bort ihattam volna, a kezdetektől, nem itt tartanék!...

Kimegyünk a napra. A hőség mellbevág. Sétálunk egy darabot, aztán betérünk egy másik tavernába. Nincs megállás.

5. (A küllönc) T. Tokajban is *veresbort* iszik. Ezt szereti. Ez van. Nincsen mit tenni. Szenvedélyeink alighanem erősebbek nálunk. Ha viszont mi magunk vagyunk a szevédélyeink is, elég skizofrén helyzet alakul(hat) ki. De mit tegyünk?!

S csak ezért?

Már *Mario Vargas Llosa* megírta *Négy óra a Catedrálban* című regényében, hogy "egész Peru elcseszte." Igaz, hogy a fordító *finomkodott*, az eredetiben egyértelműen "elbaszta" szerepel. De Istenem! Megírása óta harminc esztendő telt el, a megállapítás nemcsak Perura, az egész világra érvényes...

T. kortyol a veresborából, s tűnődve mondja: amikor Józseffalván járt, feltűnt neki, hogy minden kapu zárva volt, minden ablak el volt függönyözve, de amint haladt az utcán, szülei, nagyszülei hajdani falujában, látta, hogy mindenütt libegnek a függönyök. Érezte hátában a gyanakvó, a figyelő tekinteteket. Figyelték őt a betolakodók. "Andrásfalva messze van, messze van" — kezdem dúdolni, hogy a kedvébe járjak. Rám néz, leteszi a poharat: "Andrásfalva, ugyan! Az csak azért van, hogy látszodjék, milyen falu is volt Józseffalva..."

T. újra fölemeli a poharát, átnéz a vörösboron és tűnődve mondja: "mert tudnod kell, Laci, Józseffalva volt az igazi."

6. (Lánchíd brandy avagy a magyarok vére) "Nehéz volt a magyarnak mindég, túl sok vére folyt el, s ha így visszatekintek, hát nem tudom — mondta körülbelül nagybátyám, Hadházy Zsigmond, angyalföldi otthonában és a Lánchídat a brandys üvegen hosszan elnézegette. — Tóth Tihamérral kérdem mostanában — néz rám hosszan, kételkedve —, hát érdemes volt, fiúk?"

1972 szomorú, elsüllyedt ősze van, a forradalom tizenhatodik évfordulója. A szomszédos kocsmákban csángálunk, csopaki rizlinget iszunk. Egy pincében eszünk is, füstölt kolbászt, tormával. Unszol, én, aki *mindent* tudok, *mindent* olvastam, keressek már neki egy *Katalin*ról szóló verset, hogy meglepje vele imádott feleségét, aki jelenleg nem tartózkodik ide-

>>>>> *folytatás a 4. oldalon*

>>>>> *folytatás a 3. oldalról*

haza, a Mátrában üdül. Akkor még nem tudom, hogy a keresés nem lesz egészen hiábavaló, hiszen az én feleségemet is Katalinnak fogják hívni. Mit tudok én 1972 borongó őszén? Azt, hogy forradalom volt és nem ellenforradalom, ahogy "ezek" állítják. És tudom *Arany János Katalin* című hosszú, gyötrelmesen szép versének is idézni néhány sorát:

"Sokáig, néma élvezettel
Ölelte Forgács Katalint:
Múltnak, jövőnek kínja mind
A percek árjában veszett el."

"Állj, vándor — így Zsiga bátyám, poharában arcát hosszan elnézegetve. Ezt felírjuk. De ez hosszú, emlékezem, valami rövidebb, csattanósabb nincsen?... Valami pajzánabb? Amit harminc esztendő boldog házasság után el lehetne dalolni az asszonynak?"

— De van — nézek rá, és dúdolni kezdem:

"Lölköm Kata, mit cselekszel, szívem Kata?
Valljon ez változást ki gondolhatta?
Szerencsétlenségem ha hozta,
Soha szívem ez nem vádolta.

Lölköm Kata, úgy lévén, szívem Kata,
Mondgyad: lölkem lölköd már megunta,
Mert lölköd azt megtalálta,
Szíved kit kivánt régulta.

Lölköm Kata, csak eszedben, szívem Kata,
Jussak néha néha, bátor ne gyakorta,
Tudod, mind ohajtotta
Szívem szived, két keziben tartotta."

"Ez az!... Ez kell nekünk, csak még bé kell tanulni — mondta Zsiga, és betért egy ABC-be italt vásárolni, hogy este kettesben emlékezhessünk a forradalomra. — Olyant veszek, amit nem felejtesz el soha, pupák — vigyorgott —, ahányszor csak meglátod, mindég ez az este jut majd eszedbe, én és a magyarok vére!" S büszkén mutatta fel a Lánchíd brandys-üvegekkel töltött szatyrát.

Hazaballagtunk és felbontott egy üveget. Töltött. Eszembejutottak kósza, szállongó történetei, *ötvenhat*ról, a munkástanácsról, gyárában, amelynek oszlopos tagja volt, ezért azután le is ülte a maga öt esztendejét, tizenkettőre ítélték, minden rosszban van valami jó.

Belekortyoltunk a brandybe. Rosszabb volt, mint legelkeseredettebb perceimben is elképzelhettem, de már nem volt megállás, nagybátyám láthatólag látogatásomat használta fel arra, hogy amit el lehet mondani, el is mondjon a forradalomról. Arra gondolt, ki tudja még, mikor kapok útlevelet? Aztán arra, hogy ő se halhatatlan. Már nem halogathatta tovább. Látható undorral kortyolt a brandyből. Ő különben, mint "mindenki Jánoskája" fröcscsöt ivott, nagyfröccsött, kisfröccsöt, hosszúlépést, néha hosszabban időzve: házmestert. Amikor idéztem *Márai Szinbád hazamegy*jéből a nagy kérdést, hogy igen, van kisfröccs, nagyfröccs, hosszúlépés, házmester, de milyen lehet négy deci bor? — nevetett. "Csodálkozol, mért vettem ezt a löttyöt, ezt a mérget — meredt a Lánchídra az üvegen, és lassan megkeményedett az arca. Elszántan itta ki a poharát s újra töltött. — Mert *ez* ennek a korszaknak a bűzlő jelképe. A Lánchíd brandy. Ezt isszák a legvidámabb barakkban, a franc a belikbe!... Tulajdonképpen Mátyás volt az oka, ez a kopasz barom libakereskedő — sóhajtott —, az egésznek ő volt az oka, a tehetségtelen barom, aki még ezzel a névvel sem tudott népszerű lenni egy olyan országban, ahol ötszáz esztendeje már uralkodott egy másik Mátyás, az *igazságos*, s ha egyebet nem, hát egyszer kutyavásárt csinált Budán. Ez viszont, ez a másik Mátyás, csak az ávót hozta össze nekünk, és főként az osztályellenséget, zömében saját régebbi elvtársait irtotta. Hát még Rajk is bevallotta, hogy ügynök volt, kém és rendőrspicli. És azt is elmondta ez a szemérmetlen tökfej, hogy *sok álmatlan éjszakámba került a döntés, elvtársak!* Hogy aludt volna végleg el!... A Rajk nevű belügyminiszter, külügyminiszter, spanyolos forradalmár és mártír újratemetésén, ötvenhat nyarán már elkezdődhetett volna, ennyi ember már régóta nem gyűlt össze a kizsarolt és megfélemlített főváros utcáin és terein. A másik belügyér — korántsem Mátyás hibájából, ne gondold! — valahogy túlélte a dolgot és azután kézbe is vette a maga a módján az események titkos irányítását. Döcögött minden, mint a söröskocsi a kövezeten. Persze októberben, amikor végre elkezdődött, nem úgy tűnt, hogy ez az ember (aki, mondom, szintén ült s mindenki azt hitte, tanult is valamit, dehát hasonlított a Bourbonokra, nem tanult, de nem is felejtett) az élre törhet. Csalódtunk. A hajlam mindég is megvolt benne. De akkor, októberben, a magyarok végre kimentek az utcára, hömpölyögtek fel és alá, s a rádió előtt valakik belelőttek a tömegbe, folyt az ártatlanok vére, de már nem lehetett megállítani semmit. Beindult az egész, míg be nem jöttek az oroszok, mint annyiszor a város és az ország történetében... A pesti srácok dobálták a Molotov-koktélokat. Féligtelt benzines palack, elfojtva rongygyal, meggyújtod és dobod, az eredmény szemmel látható lesz. Napokig folyt a harc, a világ legerősebb hadserege ellen, a közömbös nagyvilág szeme láttára. A szovjet harcosok azt se tudták, hol vannak, azt hitték, a Szuezi csatorna partján, nem volt világos az eligazítás. Nemcsak a legjobb lovak, a nagyralátó marsallok is meg-megbotlanak. Azok a napok mégis felejthetetlenek voltak, akartunk valamit és úgy tűnt, minden rossz előjel ellenére végül is sikerül, aztán nem sikerült mégse, mint annyiszor hányatott történelmünk során, jött a megtorlás. Visszajött Moszkovából mindenki Jánoskája, az akasztófáival, a pereivel, a rettegésével, a gyűlöletével. Vácon, a lerben többeket kérdeztem, *hát érdemes volt, fiúk?*... Igen, mondták hazánk ott lévő nagyjai, érdemes volt, megmutattuk a vi- lágnak, hogy akartunk valamit!..."

Lepizsán Fekécs Zita: Maszk

Nagybátyám elhallgatott és csendesen nézte a napfényben nyújtózó Lánchidat a brandys üvegen. "Öt esztendő után, amikor kijöttem, mert ott csak az volt a fontos, hogy valamiképpen éljük túl az egészet, s meg kell mondanom, a székelyekben, de javukra írom, a magyarokban is, az évszázadok során igen-igen kifejlődött a túlélési-ösztön, a túlélés-technika, mondok, amikor kijöttem, már nem volt érdekes az egész, le volt már vajazva minden, így, pestiesen, s mindenki futott a pénze után... Többször el is gondoltam az első években, undorodva a szerzés ördögétől, ami megkísértette a szaktársakat is, az egész nyomorult hazát, hogy hát ezért véreztünk mink, ezért vállaltunk mindent?! Ment a hazugság, kiadták a fehér könyveket, egyebeket, egy Havas Ervin nevű smasszer megírta a Kik voltak, mit akartak? című hazugsággyűjteményét, és nem sorvadt el a keze, hát nem teljesen alaptalanul tettem fel a kérdést a havereknek, itten, szeretett Angyalföldemen, olyan ez is, mint Háromszék, csak nincsenek hegyek, hogy mért is esik a vajas kenyér mindég a vajas felire?! Kohn is ezt kérdezi, ugye, a rabbitól, aki hosszas töprengés után másnap válaszol is neki: mert a rossz felin kened meg! De én székely voltam, tudtam tehát a *jó* választ, nem kell megkenni, s ha nem kened meg, nem is eshet a vajas felire. De kit érdekel ez már tizenhat év után?!?"

Zsiga bátyám elhallgatott, maga elé meredt. A Lánchíd gyönyörű volt az üvegen, és nem tudtuk, hogy *felezőidő*ben vagyunk, még pontosan tizenhat esztendőt kell vámi addig, amíg a nagy hazugság, legalábbis a forradalom vonatkozásában, véget ér, hogy mindenki Jánoskája eléggé zavarodottan, lemondása, vagy menesztése előtt, közben, után (?) még mond egy csúcsbeszédet, ahol áldozataira is emlékezik...

"Elmondható-e bármi is? — kérdezi nagybátyám, aki mindezt már nem éri meg és issza a brandyt, nézi a Lánchidat, amint gyönyörűen ível az üveg címkéjén —, átadható-e a tapasztalat, s ha az egész nem is, legalább kisebbik része? Vagy potyára folyt volna el a magyarok vére?"

LÁSZLÓFFY CSABA VERSEI

Hullt a hó

"...és lám, csodákat beszélünk róla"
Saint-John Perse

Hiány hava! elégiákat befagyasztó télből üzenő, láthatatlan (m)érték. Kiváltságokkal ajándékoz meg az idő a legtöbbünket minden bizonnyal; mégis mennyi üres villogás és meggyalázott, elhagyott rom. Önkívületünkben mint nyálkás anyaméhben, ocsúdás előtt mohón szívjuk magunkba a létezés végtelen lehetőségét; persze, az út a kúszástól a repülésig kifulladással rémítő, nehéz. A mélységből egy kétes hang kísér, ahonnan isteneink kisz(f)akadtak. Vajon fölfedi-e a nappalok kitartó tüze a több (száz)-ezer éves tévedést?... Az emlékezés sebei csak a halál előtti szomjat oltó oázisok.

2002. január 15.

Özönvíz előtt és után

(E.-nek)

Szállong szerelmi szó, s a fájdalom
súlyától testünk közben földöntúli
fantomok csatatere lesz. De aztán
(hányszor tapasztalhattam magamon):
elég egy pillanat, és ránc helyett
tükörképünkön — bármily képtelenség
hinni! — egy alig észrevehető
infantilis sugár lebeg.

Szeretnénk tudni, mihez kezd a lét
(özönvíz előtt, s persze azután is:
a tébolytól ütött kételkedők
gyors Purgatóriumában)?

Elég
egy érintés — s részese vagy megint az
örök, tiszta élvezetnek. Holott
végképp tisztázhatatlan minden.
Testemnek te — vagy én parancsolok?

2001. május 4.

A fekete sörény illúziója

Higgyétek el nekem, hogy mindez a
humusz alól feltörő humanizmus
nem más, mint közönséges mágia
(mindegy: Belzebub-cinizmus vagy Krisztus-naivitás a huszadik — dehogy! — huszonegyedik század hajnalán)!
Nézd, Európa: ha a hős lerogy,
még hogy fekete sörénye feláll
a rémítő kard, vagy a megszokott
hazugság előtt?!...
Minden küzdelem
mocskot takar, ám mecénásotok
Halálos tapintattal, kegyesen
őrzi az illúziót. Néhány méter — — —
a hulladékgödörben nincs már kétely.

2001. november 1.

Illúziók híján

Ismerve saját esélyeidet,
jóval kisebb lesz a halálveszély —
csak az élet veszélyeitől óvjon
óvatosság, ózon, onánia!

Bár semmi sem lehetetlen, amit
akarsz, a képzelt (Janus arcú) szörnyeteg
felhizlalása többe kerül egy
pálfordulásnál, vagy fölös pocaknál.
A túlélés — halhatatlanság?! —
felejthetetlenebbül rögzítődik
a felderengő nyárfasornál
a pupilládon, és az ára
nászutaknál költségesebb.

Minden esetre úgy sincsen recept. —
Élj kenyéren és vízen, ám legyen
hol és miben dúskáljon az eszed.

2001. május 4.

Tercinák egy kiszuperált írógépre

Bálint Tibor emlékére

Begerjedve egy ország
"Tapsolj — mondta — ne kérdezz!";
parancsban szólt csak hozzád.

Vén zászlótartók vérmes
magányáról a rozsdát
is kész lenyalni érdes

nyelvével ma az érdek.
Latrok memóriája?...
Csak a holtakat ébreszd.

A masinán zihálva
vágtatott a tíz ujjad;
a zilált rend hiába

parancsolta, hogy fújjad
s szemed közé port hintett.
Csak azt, sohase újat!

A méltóság hatalma
a bűvös körön kintebb-
esőt is betakarja.

(Mint kút kávája intett
letört betűkkel karja
az írógépeinknek.)

Vizek kardéle húgyrongy-
maradványokra mint egy
kiéhezett eb úgy ront.

Kaparjuk sebeinket.
Mind, ki kiválasztattál:
kész a halottas inged!

Úristen elparentált
fiai, (l)égi postán,
kukacbélyeg-garantált

oszlásnak indult "ostyán".
Mihaszna, elgurult szem!
Ha nem hullsz ki a rostán? —

Nem menekülsz meg úgysem.

2002. január 30.

Mindenki másképpen egyforma

A Ferenczi Sándor-változat

Mindenki másképp éli meg
a tudattalan kísértéseit,
a zuhanás kábulatát.
Van-e felettes-én, s ha nincs, miért
zavarja meg a normál(is!) terápiát?

A furunkulus gyógyítása;
a felszívódott morfium az el-
öregedett idegsejtekben,
miközben térdünk összekoccan az
epileptikus rohamok alatt.

Vad ló (vad lélek?) megszelídítése
— trágár szavak és korai magömlés —,
a sárkány mint erekciós szimbólum
nagyapakomplexus ködében a
veszedelmek jégkorszaka után.

Mindenki kiválasztott és beteg:
az öröklődés, vagy csak különös
(nemi) kísérlet ősvalamije.
A szelf — az út beláthatatlan a
parttól a mély tengerfenékig —
vajon ma mekkora narcisztikus
energiát visz át a "tárgyra"?
Ha majd szerelmünk lángjai kihunynak,
a "sötét zsarnok meghal" — és vele*
a szexuális túlértékelés is.

Avatatlanok álomfejtéséből
mi marad (?) — megszűnőben végre
paranoiád oka.
Szerepjátszó vágy:
a megfigyeltet is megfigyelésre
sarkalló!... Ki fogja kéjes haraggal
a késleltetett orgazmust (orgyilkos
támadást) kilesni az éjszakában?
Alattomosan kúszó pók: elér az
undor. Az önbecsülés hiányában
szenvedő pszichoanalitikusnak
lesz-e majd analitikusa az
elszenvedett katasztrófák után?
*

Mikor még csukott zsebkönyv voltál
ANYÁD TESTÉBEN! Zárt ajakkal,
nyitott köldökkel, szennyezetlenül.

(Ami zárva volt, jaj, kinyílt,
és ami nyitva volt, bezárult.)

"Még nem látjátok, feleim,
isa az analízisnek vég-
elgyengülésben kell kimúlnia."

2001. november 17.

*Freud

Csukottszárny-elégia

Út előtt, Enikőnek

Kocsonyás lárvadög. Mocsárba
fúlt szitakötő csukott szárnya.
Vágy villáma. Magány szomorúsága.
A formateremtő agy (h)idegláza.

Számítógépek színtelen műpáncél-
szerelvényei várják (amíg van cél).
Az örök láthatatlan kihívása.
Lélek, az égi rajta smink csak, álca.

A comb árnyéka, a hajfürt bogáncsa
már nem nyitott könyv. Fel-felködlő
nemezis: halál földi mása.
Szagtalan szaru-hold alatt ő.

2001. november 10.

BERTHA ZOLTÁN

Magyarság és Európa
(Németh Lászlóról)

Magyarság és Európa viszonyát Németh László érték- és minőségelvű felfogása szerint sohasem a puszta földrajzi szempontok jellemezhetik: hanem inkább a mélység és a magasság analóg, párhuzamosító fogalmai vagy metaforái ragadhatják meg e kapcsolódás lényegszerűségeit. A Németh László-i szerves világértelmezésben az erkölcsi, lelki, szellemi és kulturális elmélyülés, a történelmi tudatosság, a személyes és közösségi-nemzeti önismeret gyökeressége biztosíthatja az emelkedés, a magasrendűség, a növésterv, az emberi ormokat elérő üdvszerű megigazulás esélyét és hitelességét. A mélymagyarságban és a mély kelet- vagy középeurópaiságban megmerítkező szellem szövetkezhet és fonódhat össze igazán az egyetemes kultúra morális és spirituális távlataival, az "európai vallással", az "Öreg-Európa" felől sugárzó eszményeket megőrző és megélénkítő törekvésekkel. "Vannak, akik talán őszintén hiszik, hogy népiségünkben elmerülni s az emberiségben kitárulni összeférhetetlen dolog. Holott nemcsak hogy nem összeférhetetlen, hanem azonos. Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember. A legfranciábbfranciák, a legnémetebb németek, a legoroszabb oroszok voltak azok, akik az egész emberiségnek is mondtak valamit. A magyar radikalizmus, miközben népünk jellegéből többet értett meg s fejezett ki, mint előtte bármely magyar mozgalom, az emberiség számára is komolyabb szót formál" (*Magyar radikalizmus*); "nekünk magyaroknak azt kellene eltanulnunk; azt a történelmi önalakítást, melyben egyéni üdvösség, nemzeti küldetés és embertörténet egyet jelent és egyet akar" (*Dilthey, egy német tudós*) — hangzanak számtalan megfogalmazásban a humánum organikus természetére és kiteljesíthető örökérvényűségére mutató tézisek, annak az eszmei minőségparancsnak a jegyében, amely "ragyogó, nyugtalan éterlángszerű szellemi elemként" "a görög s a nyugati civilizációt a többitől elválasztja" (*Negyven év*). A minőség tehát nem állapot, hanem folytonos erőfeszítés, újjáteremtő igény, az "excelsior!" fénye, amely az emberlényt mögülről, a mélységek alapzata felől ösztökéli és felülről hívja. Az erkölcsi és szellemi üdvösség antropológiai útja ez, a feladatként és kötelességként megélt emberi létezés isteni és szakrális dimenziókban szavatolt axiómája, az "akarat tövén" és a "belső hangban" — a lelkiismeret titkaiban — fölsejlő misztérium, egyben az értékabszolútumra utaló "Szent Lehet" emanációja és örökös öntökéletesítésre szólító imperatívusza. Szakadatlanul egymással birkózó adottság és lehetőség életküzdelmében, emberi tudásban, életjobbításban, műveltségben, éthoszban, igazságlátásban megszentelődő üdvprogram, a teremtettség egzisztenciális helyzete és esélye, teológiai műszóval: kontingenciája. Önmeghaladás és önbeteljesítés kölcsönös feltételezettsége, ragaszkodás a kitűnőség magasító idealizmusához és az identitás megkötő realizmusához, önmegbecsülés és excelláció, önazonosság és transzcenzus együtteséhez. "Az ember természete szerint hűséges és ünneplő lény. Hű lelke hangjához, s ünnepre kész a világvalósággokkal szemben. Minél erősebb hűségében, s minél készebb erre az ünnepi felemelkedésre: annál diadalmasabban ember. A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnepszomjas embert" — mondja a *Magyarság és Európa* című nagyesszé, s azt is, hogy egyén és közösség termékeny harmóniájában még a termelés sem szakad el az ünneplástől, a kultikus érzéstől: "a búza azonkívül, hogy kenyér: élet-halálnak is titka".

S ha az önkritikus és kultúrkritikai szemlélet tükrében feltűnnek az embertörténelmi, világcivilizációs romlások, krízisek, értékvesztések jelenségei, akkor Németh László egyszerre szolgál gyógyító javaslatokkal a magyarság, Európa és a világ számára. Mert a nemzeti megújhodás a bennszülötté, a gyarmati sorba süllyedő, szétszabdalt, kóros öntudatzavarban, "amentia"-ban szenvedő magyarságnak (amikor a magyar elvész a magyarban) úgy kínálja a fennmaradás, az önmagára és a legjobb lehetőségeire való rátalálás útját, hogy közben az önnön alapvető eszményeit is eláruló, az elmaterializálódás, az eltömegesedés és a tömegtermelés, a minőséghiány válságába sodródó Európának is kiutakat jelez. (Mert van pillanat, amikor csak ezt írhatja róla Németh László — 1939. szeptember 8-án, Gulyás Pálnak küldött levelében: "Az angolok és franciák pedig most megteszik, amire hülyeség, aljasság és gyávaság szövetkezve is csak ritkán képes: egy puskalövés nélkül bámulják Lengyelország pusztulását (...) nem vagyok többé büszke rá, hogy európai vagyok".) Magasztos, egyszersmind gazdaság- és társadalomfilozófiai, kultúrbölcseleti és -morfológiai racionalitással megalapozott elgondolás és célkitűzés magyarság és európaiság szintézisét úgy létrehozni, hogy a "kis nép, nagy sors" vagy a "kis nép, nagy lélek" ideálképzete, a példanemzet erkölcsiségének kilicitálása révén — méltó és önérzetes beleszólást, hozzájárulást és részvételt igényelve az európai folyamatokat illetően — "a kultúrának, melytől idáig csak megoldásokat kaptunk, mi adjunk új megoldást", európai problémává duzzasztva a magunkét (*A magyar élet antinómiái*), mivel Európa itt van alattunk és bennünk: "otthonos elfogulatlansággal" "itthon vagyunk Európában" — s így "jogunk van kérni és visszautasítani" is (*A kritika feladatai*). Látva például a hamis fejlődéselv buktatóit — hiszen a "haladásgondolatban éppannyi volt a tájékozatlanság, mint a magabiztosság. Annyira fönn éreztük magunkat, hogy körül sem néztünk, nem vagyunk-e lenn" (*Magyarság és Európa*).

Németh László sorskérdéseiből, az alkat- és lélektantól a történet- és valláselméletig, a természet- és társadalomtudományok teljességétől a mítoszértelmező univerzalizmusig ívelő "világképteremtő enciklopédizmusából", a "minőség forradalmáról", a "minőségteremelésről", "Kert-Magyarországról", az "új nemességről", a "harmadik útról", a dunai "tejtestvériségről", az egymással összefüggő "mélymagyarságról" és "európai útról", az osztálytalan értelmiségi társadalomról és a többiről alkotott vezéreszméiből időtlen aktualitással körvonalazódik, bontakozik és kristályosodik ki az "emelkedő nemzet" elévülhetetlen koncepciója. Erkölcs és nemzet, ethosz és ethnosz összeépülésében, összeforradásában vitathatatlanná válik humán méltóság és igazságosság alapkövetelménye — hogy (minden nép jogaira alkalmazhatóan) megvilágosodhassék Németh László szárszói példázatának értelme: "Tegyük fel, hog van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a — harmadik oldal."

A harmadik út modellje mindemellett olyan konkrét és teoretikus részletességgel kidolgozott konstrukciója Németh László gondolatvilágának, amely (Fried, a Die Tat-kör, Szabó Dezső nyomán, s Röpke vagy Moltmann gazdaságtanával is összevethetően) az erény, az érdemesség etikai tényezőit perspektivikusan egyezteti a bizománybirtokos (félig állami, félig vállalkozói) tulajdonjog és termelési mód ökonómiai szempontjaival. Mindez biztosítja a szabadverseny korrekcióját, értékelvű átlényegítését, a kapitalizmus embertelenségig fajuló egyenlőtlenségeinek és a megvalósult szocializmus szabadság- és jogtipró diktatúrájának egyidejű elutasítását. Átmenet ez individualizmus és kollektivizmus, liberalizmus és államterror között, elkerülve mindkét pólus uralomra jutását; egyúttal a "szabadság—egyenlőség—testvériség" eszményhármas szintézisteremtő érvényesítése. Egyén és közösség kiegyensúlyozott arányrendje szerint "a magántulajdon nem szentség és nem rablás", "hanem megbízás" és felelősség, a munka és érdem nélkül szerezhető és örökíthető privilégiumok és mamutvagyonok kiiktatását jelentve (*Helyzetkép*); s ha kapitalizmus és kommunizmus látszatellentéteik mögött egyek anyag- és érdekelvűségükben, a tőlük merőlegesen eltérő, keresztény alapú értékelvekkel kialakítható a köztes és magasabb tendencia, szabadság és rend illeszkedése. Mert szabadság és rend nem eredendő ellentétei, hanem feltételei egymásnak, s "a szabadság nevet csak az a szabadság érdemli meg, amely az értékek örök égboltja alatt akar szabad lenni, s nem rend az, hanem rabság, amely az élet apró, természetes önkormányzatait nem tudja beilleszteni a maga tágabb tervébe" (uo.). (Hiszen látható, ahogyan a huszadik századi bolsevik etatizmus az "elvtársakból" "bólintó és hurrázó automatákat nevel"; másfelől "Platon óta" világos az igény a rendező elvekre — a liberalizmus "bozótjában" is.) A humanizált gazdaság pedig a "lelkek reformjának" energiájával működik, mert semmi bizalmunk sem lehet egy olyan gazdasági mozgalomhoz, amely "nem erkölcsi (a szó legnemesebb értelmében: vallásos) mozgalom is" (*A reform*). A harmadikutasság, a magyar út, az önálló "magyar műhely" — a külpolitikailag is érvényesített autonómia, az önrendelkezés, az identitásőrzés, a mindennemű kiszolgáltatódást megakadályozó demokratikus közösségi társadalmiság — olyan elképzelés, amelynek világtörténelmi jelentőségét Bibó István így értékelhette: a népieknek, "túl a magyar realitáshoz való minden más mozgalomnál nagyobb közelségükön, van egy olyan jelentőségük, amelyik túlnő a magyar viszonylatokon, az ti., hogy egy olyan radikális mozgalmat testesítettek meg, amelyik egyszerre foglalta magában a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdaló ellentétes világnézetek, amelyek mind a szabadság központi ideológiájából vezetik le magukat anélkül, hogy ezt a kielégítő szintézist létre tudnák hozni".

Németh László, akinek alapprogramja volt a szociális, morális és nemzeti igazságtevés, s például így összegezte ezt: "Társadalomban: népi középosztály; gazdaságban: kertgazdaság; belpolitikában: kelet-európai kis népek összefogása; művelődésben: mélymagyarság; vallásban: a keresztény vallásos érzés magyar formái"; "Magyar nézőpont, társadalmi fölszabadítás, új mélymagyar kultúra, európai küldetés"; "Mi, magyarok tehát nem azért akarjuk Magyarországot magyarrá tenni, mert így fajibb lesz — hanem mert igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaibb és istenesebb" (*Magyarok, kibékülni!*, *Magyar radikalizmus*), pályájára visszatekintve is kiemeli: "Több mint harminc év múltán úgy látom, hogy a magyarság százados pusztulásának a tüneteként, előbb a helyzetérzést, majd a tudatot is elvesztette, mellyel egy nép új történeti körülményei közé jutva, irányt és teendőt talál. Én ettől a nemzeti amnéziától szenvedtem úgy, mint kortársaim közül tán senki sem, s ezt a tudatot akartam (...) a végszükségtől igazoltan, újraszőni" (*Negyven év*). Az európai minőségű és távlatú gondolkodás tehát nemhogy nem ellentéte, hanem éppen előfeltéte annak, hogy észrevételezzük és fájlaljuk a magyarság folyamatos és eddig le nem küzdött veszélyeztetettségét. Németh László megtanítja, hogy még "humanizmusnak is az a legigazibb itt, hogy egy elnyomott népnek hozzá hasonló sorsot és kultúrát küzdjünk ki. A magyar szellem és a magyar nép egymásra utaltabb, mint bármely nép s szellem: mert itt a szellemet csak a népsa népet csak a szellem válthatja meg — az emberiségnek", s hogy a "magyar ügy ma egész határozott, majdnem vallásszerű valami (...) Erre a vallásra kell átkeresztelkedniök, akik velünk akarnak maradni" (*Kisebbségben*). Mai szóval: az olyan globalizmusnak, amelynek kisnépek sorvadása, nyelvi, kulturális és egyéb jellegű zsugorodása az ára — az ára így tehát lehet nagy, de értéke többé: nincsen.

Tokaji Írótábor, 2001. aug. 14-16.

FODOR SÁNDOR

Földes László

Ha már szóba hoztuk az "urak"-at, nagyon igazságtalan lennék, ha nem emlékeznék meg Földes Lászlóról — elsősorban nem azért, mert baráti körünkhöz tartozott, inkább irodalomszervezői-szerkesztői munkássága miatt, aki a diktatúra legsötétebb éveiben is kiállt emberek — ismert írók, kevésbé ismert fiatalok — mellett, és aki, mint az *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó* kolozsvári szerkesztőségének a vezetője, majd 1956 és 1958 között az UTUNK főszerkesztője, lazítani igyekezett az egykori "pártos" irodalompolitika nehezen lazuló kötöttségein. Egyetemi-főiskolai tanári munkájáról most nem kívánunk szólni, noha 1958 és 1970 között csupán a Zeneművészeti és a Képzőművészeti főiskola esztétika tanáraként működött, hiszen "szilencium"-ra ítélte a párt — se a maga nevén, se más név alatt nem közölhetett. 1970-ben megvált katedrájától, és elfogadta Huszár Sándor ajánlatát, aki főszerkesztőhelyettesnek hívta A HÉT című, akkor indult folyóiratához, és — nem könnyen ugyan, de — megszerezte az illetékes pártszervek jóváhagyását is erre. Földes azonban fővárosi lakását kurta, nem egészen három évi ott tartózkodás után egy állandóval cserélte fel 1973 januárjában. A kolozsvári házsongárdi temetőbe költözött.

Életművének jelentősebb részét talán nem is annyira megjelent könyveiben látom. Életében ugyanis egyetlen, igényesen válogatott tanulmánykötete jelent meg, 1968-ban, *A lehetetlen ostroma* címen. Másik két — lexikonban említett könyvének *Elvek és viták*, 1983, valamint önéletrajzának, *A második vonalban*, 1984 — nem sikerült nyomára bukkannom. Kivált ez utóbbi érdekelt volna — érdekelne, hiszen tartok tőle, hogy marxista fogantatású tanulmányait — amelyekben bizonyára kényszerű koncessziókat is kényszerült tenni a Hatalomnak — Ő maga se vállalná manapság. Életműve azonban - azt hiszem — tetteiben igazán jelentős. Abban, ahogyan ráérzett a tehetségre, ahogyan felismerte a fiatalok között is az ígéreteseket, és igyekezett maga köré gyűjteni őket, mind az *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó* szerkesztőségébe, mind pedig az UTUNK munkatársi körébe. Ahogyan kiadói szerkesztőként segíteni igyekezett egyes mellőzött, vagy éppen üldözött, tehetséges szerzőket. Ahogyan az egy ideig hallgatásra kényszerített, majd csak álnéven (Méhes György) közlő Nagy Eleket sikerült rábírnia, hogy a *Hazánk magyar elbeszélői* című novella-antológia számára megírja a kötet talán leginkább olvasható írását *Vándormadár* címen (1954), de aki csak hosszú évtizedek múltán jelentkezhetett újra felnőttek számára írt prózával, vagy 1952-ős meghurcoltatása ellenére, sőt ezt követően is nyomdába küldte — a Kovács Bálint alcímen közlő Daday Loránd *Malomszeg* című novellagyűjteményét, 1954-ben. Sőt, a bebörtönzést és gyötrést követően (amelynek Gaál Gábor közbelépése vetett végett) a leukémiás íróval egy ezeroldalas regényre szerződött *A lápon át* címmel, hogy egy tisztességesebb összegnyi előleget utaltathasson ki neki. Amikor Bonyhádiné, a Kiadó nemzetiségi osztályának vezetője egy kolozsvári látogatása során megkérdezte, vajon Daday megírja-e még ezt a regényt, Földes szomorúen legyintett: "Nem. De ennyivel tartozunk neki". "Végül is, a súlyos beteg író csak részben írta meg a könyvet — hiszen sürgős dolga akadt "odaát": röviddel Gaál Gábor előtt temették, 1954 júliusában. Az 1952-ben majdnem letartóztatott, "kegyvesztett" Kacsó Sándornak is menedéket adott a szerkesztőségben, akárcsak egy politikai boszorkányüldözés során a kolozsvári *Állami Magyar Színház* igazgatói székéből kipenderített, a pártból (akárcsak Kacsó Sándor) kizárt Marosi Péternek is. Egyébként a kiadó kolozsvári szerkesztőségének az alkalmazottai között úgyszólván egyetlen, a kommunista párt által akkoriban igényelt "munkáskáder", sőt igazán "egészséges származású" se akadt: Dávid Gyula "papfiú" volt, Bajor Andor, Székely János és jómagam kispolgári származásúak, Szabó Gyula "középparaszt" stb. A "szegényparaszti" származást csak messzemenő túlzással lehetett a Keresztesi Éva nyakába varrni, de nem volt más a helyzet a kiadó többi — későbbi — munkatársával, Fodor Irénnel és Kerekes Györggyel se. És Földes nem sunyított ezért: nyíltan büszke volt az Ő "szimpatikus szerkesztőségére" — ahogyan maga nevezte, amelyet maga válogatott össze. A még egyetemi hallgató, de már ismert költőt, Kányádi Sándort is alkalmazni szerette volna, de Kányádi évfolyamtársát, Szabó Gyulát ajánlotta volt neki, aki akkor kezdte bontogatni a szárnyait — és Földes vele se járt rosszul. Egyébként 1952 tavaszán letartóztatták és másfél évig fogva tartották Édesapámat. Természetesen, amint ezt megtudtam, nyomban szóltam Földesnek (akkor még alig egy éve voltam a Kiadónál), tudva, hogy az akkori politikai légkörben csak neki ártok, ha "lapítani" próbálok. Felkészültem arra, hogy elbocsátanak, és valahol majd fizikai munkát kell vállalnom. A két "zsidó" azonban, Földes László és Bonyhádiné összedugta a fejét, és nem tudom, mit sütöttek ki, de Földes ezzel jött vissza Bukarestből. "Maga csak üljön egyenesen". És — maradtam a Kiadónál.

Pedig Földes azok közé a magyar zsidók közé tartozott, akiknek igencsak lett volna "törleszteni" valójuk. Édesanyját — aki Budapesten élt — a nyilasok megölték. Őt magát, aki kamasz korától Édesanyjánál nevelkedett, még a nyilas hatalomátvétel előtt, visszatoloncolták Romániába mint román állampolgárt és zsidót. Itt azonban a hatóságok nem engedték vissza Aradra, hanem a Szeret-menti hírhedt lágerek egyikébe zárták. Igen jellemző történet: közvetlenül '44 augusztus 23. után, amikor az orosz csapatok hozzájuk értek, a kukoricásból előszedtek egy ott bújkáló német katonát. Az egyik orosz vitéz Földes kezébe adta a géppisztolyát: "Lődd le. Ők üldöztek benneteket." A német kétségbeesetten szedte elő felesége, gyermekei fényképeit. Életéért könyörgött. Földes letette a géppisztolyt: Nem megy. Nem? — csodálkozott az orosz. Felkapta a fegyvert: neki "ment".

Úgy látta hazatérte után, hogy jövő csak a kommunista pártban képzelhető el, hiszen elege volt már mind a magyar, mind a román hatóságok üldözéseiből. Párttagként minden ajtó

megnyílt előtte. "Pártfeladatait" igyekezett emberséggel ellátni. Akkor ezt még így nem emlegették, de az "emberarcú" kommunizmusban remélt — és bízott. A párt azonban mihamar belátta: nem sikerül Földesből szolgalelkű "bolsevikot" nevelnie — és elállta útját egy esetleg fényesen felfelé ívelő karrier elől. Minderről természetesen nem nagyon beszélt. Nekem 1958 nyarán, Csíkban mondotta el a leírtakat, ahová nyaralni hívtam volt meg a szüleimhez, minekutána a pártból és az UTUNK-ból kiebrudalták.

Annak érdekében ugyanis, hogy a hazai magyar írók között — 1956 nyarán — torzsalkodást támasszon, "a Párt" kitalált egy nemlétező ellentétet a (pártos) marosvásárhelyi és a (nacionalizmusra hajlandó, revizionista) kolozsvári fiatal írók között, arra hivatkozva, hogy ezek nem hajlandók leköltözni Marosvásárhelyre, ott erősíteni az *Igaz Szót* és a még mittudoménmit — mert Kolozsvárt "végvárnak" tekintik, amelyet meg kell védelmezniök. Annyi igaz, mind Kányádit, mind Szabó Gyulát, mind pedig engem hívtak Vásárhelyre azon a címen, hogy mindhárman az "Autonóm tartományból" származtunk el. Egyfajta nacionalista szervezkedést láttak ebben, amelybe minden Kolozsváron élő fiatal írót — nemcsak székelyföldieket, hanem Bajort is, Huszárt is — belekombinálták, de bennünket nem akartak különösebben bántani, a Kovács György említette *Gyom, amit irtani kell* című dörgedelmén túl. Vezérünkül Földes Lászlót kiáltották ki — mint a nacionalizmus megtestesítőjét. (A maguk aljas módján arra számítottak, hogy ha egy zsidó fej bukik, az nekünk úgyse fáj.) A kolozsvári fiatalok azonban kitartottak Földes mellett, sőt, népszerűségére való tekintettel még ugyanez évben kinevezték az UTUNK főszerkesztőjének is, az íróként különben nem tehetségtelen, de mérhetetlenül gyáva Sőni Pál helyébe. Sajnos azonban a barátunk átvette azok módszerét, akik ellene akarták hangolni még a fiatal kolozsvári írókat is. 1957-ben, egy UTUNK-ban megjelent írásában durva politikai támadással, denunciálás-számba menő esszével fizetett az IGAZ SZÓ főszerkesztőjének. Eredmény: Földest otromba módon följelentették, kizárták a pártból, ami a főszerkesztői stallum elvesztésével is járt. Ettől kezdve maradt csak a művészeti főiskolák esztétikai tanszékén, mígnem a Huszár makacs követelőzésére rehabilitálták, de ez se tartott sokáig. Három évbe se telt, és elvitte a tüdőrák.

Utoljára 1972. december 13-án látogattam meg a klinikán. Már külön szobában volt. Előző látogatásaimhoz képest, meglepően jókedvű és bizakodó volt: megkért, írjak angliai barátainknak, hogy most ősszel nem mehetett ugyan, de tavasszal okvetlenül elmegy és — ha lehet — a kislányát is viszi. Látogatás után hazaérve örömmel újságoltam közös barátunknak, Tóth Sándornak: Úgy látszik, vannak csodák. Laci jobban van. Sanyi rám kérdett: "Mondd, milyen viszonyban vagy az Úristennel?" — Jóban — feleltem. "Akkor próbálj inkább nála interveniálni." Ezt követően — néhány napra Bukarestbe utaztam. Mire visszajöttem, Laci állapota rohamosan leromlott. Tóth Sanyival december 29-én találkoztam, Évike leánykám ravatalánál. Többé Lacihoz se mentem fel. Utolsó látogatásom után egy hónappal temettük.

Földes Lászlóra emlékezve, Huszár "vezér"-ként emlegeti egyik, kortársak fölött tartott seregszemléjében. Nos, Földes László, ez a rendkívül éleseszű, irodalomban-művészetekben egyaránt jó érzékkel tájékozódó irodalomkritikus és irodalomszervező — emellett pedig jóérzésű ember (aki a börtönből szabadult Dr. Nagy Gézának és Mikó Imrének is "külső" munkát adott a Kiadónál) — mindenfajta "vezérségre" — alkalmatlan volt. Ehhez ugyanis — valljuk be — kissé lustának és felületesnek is bizonyult. Szellemesen-okosan tudott csevegni, nagyszerű vitatárs volt, irodalomról-művészetről is érdekfeszítően csevegett — de elmélyülten nem nagyon sikerült le is írnia véleményét, komoly elemzésbe bocsátkoznia.

Azt hiszem, mégis volt szerepe abban, hogy már az 50-es évek második felében olyan író- és költőnemzedék tehette le a garast, juthatott valamelyes szerephez, amelyik már igencsak hányta le magáról a "szocialista realizmus" béklyóit, és amelynek a könyveit már egyre nagyobb érdeklődéssel kezdték vásárolni és olvasni az emberek. Ha Sütő András jelentkezésében nem is volt része, a Bajor Andoréban, a Kányádi Sándoréban, a Szabó Gyuláéban, a Székely Jánoséban, a Panek Zoltánéban és alulírottéban - a hét "úr" közül hatéban, de talán a hetedikében, Gálfalfi Zsoltéban, közvetve, vagy közvetlenül is — igen. Ha zömmel folyóiratokban szétszórt írásait be is lisztezi az idők pora — emlékéről nem mondhathunk le, hiszen életművének a *döntő* része — éppen irodalomszervezői-szerkesztői munkássága volt, az *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadónál*, majd az UTUNK főszerkesztői székében töltött, összesen tíz esztendő alatt. A HÉTnél, mintha sokáig kereste volna a helyét: mire megtalálta, mennie is kellett. Talán nem kevésbé jelentős ez az aránylag rövid időre szorítkozó szerkesztői életmű, irodalomszervezői munka, amit hallatlan kedvvel és szenvedéllyel végzett — mint az egyesek által talán túlértékelt, de a Földesénél a második világháború után sokkal kevésbé bátor (sőt: begyávultnak bizonyult) Gaál Gáboré.

SERÉNY MÚMIA 202

ha majd minden rabszolga nép jármát megunva olajra lép

szerkeszti: Fekete Vince 2002

RÁCZ GÁBOR

Születésnapodra

Karácsony van. Göndör fenyőfa csillog.
A régi lemez róla szól, dalol.
Szétszóratást élvez száz kicsi csillag,
majd egyszercsak eltűnnek valahol.

Azt gondolom — szeretsz, s a vágyam itthagy
magamra így a többiek közt, ahol
szemet kezd szúrni — tán mégis csak itt vagy? —
a felmosórongyon hogy megállt a por.

Szeretlek. Ennyi csak. Nem magyarázom.
(Gogol csinovnyikja volt a hatalom.)
Tőled, magamnak, boldogságot kérek,

Neked cserébe semmit nem adok,
vagyis csak annyi bölcsességet,
amennyi kompromisszumot.

Négy jóbarát

Nevetve ittam én a győzelemre,
de győzelmem mily óriás titok.
Holnap a vesztes úl majd a helyemre,
s szokott helyéről én irányitok.

Titok marad az újuló viharnak
irányt adó gerince, síromig.
Négy jóbarát, ha verseket szavalnak,
várost raknak és döntenek porig.

Az egyik lágy, tüzes mosolyra bámul,
a másik hajló szökkenést arat,
a harmadik a részeg táj alá nyúl,
s Ő táncra hívja át a holtakat.

Időt múlatva átmutat időkön,
és meg se kérdezed, miért enyém.
Előtted járt és utánad is ő jön,
s mindenkit űz, hajt, üldöz énfelém.

A távolból majd újra ránkcsaholnak,
egy percre múltba vész a pillanat,
fölöttünk nyújtózik a táltos holnap,
s a hétpecsétes könyvre könny tapad.

Túlcsordult pillantás ragasztja egybe
a legsósabb könyveknek lapjait,
és akkor indulunk megint a hegyre,
keresni újra azt a tegnapit.

Arany betűkkel írjuk át nevünket,
a hegyről csúszik négy öröm-kölyök...
Három hallgatja még az egyikünket...
Most éppen engem. Én dörömbölök.

Szánk szélét már a Szent titok harapja,
betéve tudjuk azt az egy nevet.
Helyükre tettük — ez volt az Ő napja —

Találkozás

Fiúcska — arca, mint a mályva —
jön és ijedten csókot kéreget.
A lányka ajka kelyhe kályha,
s mint a fiúcska, épp olyan ijedt.

Március

Penészlő fény a téren át
jeges felhőnek integet.
A porba köpte bánatát,
füvet simít s egy kis telet.

Az utcaszélre vájt gödör
megittasulva ringat el
papírt, botot, de tündököl
mikor a zöld fény rálehel.

Penészlő fény a téren át
jeges felhőnek integet.
Darázslanának már a fák,
de örülnék megint neked.

Éjjel

Lágy, puha éjjel az ősz fele ringat,
elnehezülnek a fák.
Nem szereted sose-lesz fiainkat.
(Most lehet édes a szád!)

Engem a szél oda lökdös, ahol csak
mondtad az álmaidat,
és helyeden üres árnyba csaholnak,
(két kutya vágya miatt).

Azóta

Azóta mindenhol kerestelek.
Azóta megcsodáltam mindent.
Azóta már a szerelem helyett
sem látom a fától az Istent.

De

A teste már a legfőbb tartozéka,
tanul, s hiába: vissza úgy sem ír,
de víg korának kincsét őrzi még a
kisimított szaloncukorpapír.

Falusi hajnal

Piszmog a fény az ablakunk alatt.
A párkányig felér a csendje.
Jön a tehén s amerre elhalad
felbőg a hajnal tompán csengve.

Forduló

Tükör előtt becézted és imádtad.
Ma megveted. Már nincs hozzá szavad.
Lenézed, csak mert nem érez irántad,
pedig ki vagy te, hogy lenézd magad.

Öt paródia

I

Álmaimat tudakoltam s nézni szerettem a tollam:
csuklik a csőr, csupa csel, ez nekem isteni jel!
Daltam a dalt a dalokban: Dante se volt a pokolban!
Jaj, de szegény a vihar: szenved az álmaival!

II

Nem alkuszom, könyörgök alkudozva,
megátkozok közönyt, kicsiny hitet,
nem nézem el, hogy a világra hozta
az Úr, nagyok mellett a kicsiket.

III

Madárka sír, örül, néz az unalmas.
Beszélni tud, de mégse szólna.
Zenészként sem lehetnék ilyen hatalmas —
legföljebb géniusz lehettem volna.

IV

"Öröklétet dalodnak emlékezet nem adhat.
Ne folyton-változótól reméld a dicsőséged:
bár csillog, néki sincsen, hát honnan adna néked?
Dalod az örökletből tán egy üszköt lobogtat
s aki feléje fordul, egy percig benne éghet."

V

Az alma
nem esik messze
a jó és rossz tudásnak fájától...
(A Newton fejére).

BODA MAGDOLNA

Gé

Izgalmas villanylevelet kaptam egy magát G.-nek nevező fickótól. Tiszta sor: G. Ez egy könnyen megjegyezhető név, ha becézgetni akarom, majd kisgét írok. Úgy tűnik, a fickónak van stílusa.

Visszaírtam és azt kérdeztem, mit csinál éppen most, mert készen állok egy kis fecsegésre. Right now. A fene se tudja, miért vagyok olyan türelmetlen. Azt mondta, csak írjak, csak írjak e-mail-eket, majd dumálunk icq-n, azt is mondta, hogy marhajó, hogy itt élek. Szegeden, ahová őt a biznisz köti... vastag aranyszállal, drága szép Apollóm, Németországból, na igen, aztán meg azt mondta, hogy ő bizonyára csak egy *'kellék lehet a színjátékomhoz'*, hát hogy a fenébe gondolja, hogy mert ülök a számítógép előtt, és a kékes fényben villanyleveleket kopácsolok neki, virtuális fényképeket küldözgetek, akkor mi már ismerjük egymást, honnan veszi a bátorságot, hogy bármit is gondoljon rólam?

Két napig duzzogtam. Azt írja, kezdjük elölről, kérdem, honnan.

— *Hát a sárga tulipántól.*

Csak pislogtam, miféle sárga tulipántól. Nézem, "gift attached". Egy kaktusz. Egy virágzó kaktusz. Mosolyogtam.

— *Kicsit gyenge a botanikai ismereted* — írtam vissza.

De abban a minutumban egy professzor egy csokor sárga tulipánt hozott be.

— Ezt magának küldik — mondta. A kolléganőim csak néztek, én is csak néztem. Tök ciki volt. Kérdeztem, kitől, de nem tudta megmondani, egy hölgy a folyosón a kezébe nyomta, hogy adja át. Ki küldte? Tanácstalan vagyok. Nézem a cédulát, rajta 'G'.

G. Csak nehezen esett le a tantusz. Én tiszta hülye vagyok.

Ma telefonált is, férfias hangja van, nem, nem lenne jó, ha elindulna a képzeletem. Istenem. Hát mégis. G. Na neee?!. Deee. Csak nem esek bele egy ilyen csapdába? G., vagy ki tudja. Nem engedhetem meg magamnak az előítéleteket, legfeljebb egy kis kaland, már az is valami... csak a lehetőségeket végiggondolva is erotikus gondolataim támadnak, kamaszos lelkesedéssel fogdosom a pizsamám, pedig még csak ugratjuk egymást... G.

Írtam: *Kedves G., minthogy te Németországban élsz, ez — potencionális akadály; úgy tűnik, nem túl gyakran mennénk együtt koncertre.* — Azt írta vissza még délelőtt, hogy ugyan próbáljam ki. Kipróbáltam. Koncertre hívtam április 24-re.

— *Nyugi megyek. Április 22-én érkezem. G.*

Ez igen!

Kiver a veríték. Határozott, céltudatos, tudja mit akar... lehet, hogy ő a szőke herceg fehér lovon... áá nem, nem, mégse: kopasz és pocakos... de hiszen akkor pedig ő maga a KIRÁLY! A király, aki az óperenciás tengeren túlról is képes elintézni szíve hölgyének egy csokréta sárga tulipánt. Igen, igen. Ő az, aki mindenre képes, képes álmatlan éjszakát okozni. Egész este csak ültem, és bámultam a tulipánokat. Bámultam.

Örülök. Félek.

A lelkesedés és a félelem játszanak bennem körből kiszorítósdit. Bármikor bármelyik győzhet.

"Felébredtél? Hogy aludtál? Mit álmodtál? Ide ülhetek melléd? Mesélj. A kávé kész, mindjárt behozom. Utána elmegyünk reggelizni. A piacra. Ilyenkor már sütik a scampikat. Azt.

Fokhagymás szósszal. Veszünk hozzá egy baguettot, még meleget, persze, hozok az olasztól egy üveg könnyű, száraz fehér bort és kiállunk valamelyik bódé mellé. Mártogatjuk a még forró scampikat a fokhagymásba. Közben elmesélem én is, mit álmodtam. Utána letörölöd a bajuszomról a szószt, én elkísérlek a 9-es troli megállójához, kapsz egy fokhagymás puszit, és megyünk dolgozni. Ha beérsz, küldjél nekem egy e-mail-t, hogy tudsz-e on line lenni. Összecsörgünk és egy jót dumálunk. Hiszen annyi mondanivalónk van még...

G."

Most már annyira bűvöletében tart G., hogy nem vagyok rest, és otthon is bekapcsolom a számítógépet. Ennek következménye a telefonszámlában lesz majd érzékelhető, de nem számít. Nem számít semmi. Íme:

Egy férfi, akinek van fantáziája.

Egy férfi, akiben van költészet.

Egy férfi, akiben van erő és dinamizmus.

Mi lehet a scampi?

Gyűlölöm a hotelszobákat, minden csókot idegenné tesznek, gyűlölöm a kulcscsörgést, mert a zárt ajtókra emlékeztet, az apró szállodai szappanokat, amelyek minden ölelést büdösre mosnak, gyűlölöm, hogy nincs nálam soha fésű, és mindig van egy rossz helyre szerelt tükör, egy rossz helyre állított éjjeli szekrény, egy lámpa, amit szívesen felborítanék, és mert a recepciós leolvassa az arcomról az orgazmusaim számát.

Igen.

Szeretősdit játszottunk.

Kaptam egy pici aranymedaliont. Filctollal kifestett sárga tulipán volt benne. Azt mondta, ő nyírta ki valahonnan, és festette sárgára. Nekem. Ez meghatott. Olyan volt, mint egy jegyajándék.

Ha egy hőlégballon felszáll, onnan már nem lehet kilépni... sárgatulipán — és szép szavak — mézesmadzag — mindegy az, a szerelem olyan, mint a szappanbuborék, ámulatba esek, mérhetetlen vágyódással figyelem, nyúlnék érte, majd elpusztulok, hogy utolérjem, de félek, és okkal, ha hozzáérek, elpattan... és az arcomba csapódó csöppek ráébresztenek a valóságra... na, így van, már benne vagyok... szerelem, szerelem, átkozott gyötrelem... egy férfi, egy férfi, aki király, és aki úgy fogta a kezem, a derekam, a csípőm... igen, a férfi, érzékelem teljes férfiúi valóságában, fölnézhetek rá... ez mézesmadzag — istenem, miért teszed ezt...?

Elment. Nem sírtam. Nem sírhattam, erősnek kellett, hogy lásson. Ő a király, és aki sír, aki gyönge, az nem méltó a királyhoz. Lefogadom, hogy csak nekem nehéz, lefogadom, hogy azért nehéz, mert nő vagyok.

Ilyenről, éppen ilyenről álmodtam, aki ha fát aprít, nem görnyed össze sóhajtozva a harmadik fejszecsapás után, aki úgy tudja megfogni a derekam, ahogy ő.

És most megjött, itt van. Alig merem hinni, hogy a csoda megtörtént.

G. írja: *"Délután nem találtam helyemet, átmentem a görög vendéglőbe, ittam egy sört, figyelem a jövő-menő vendégeket. Szeretem az embereket. A 2-3 éveseket, akik lábukat lóbálva ülnek a székükön, és egyenként veszik ki a rizsszemeket a gyros-köretből, a szüleiket, akiknek a legkomolyabb téma az, hogy miér 4 márka ötven a sör, a kiszolgálót, aki annak ellenére — vagy épp azért —, mert buzi, nagyon kedves, és már majdnem barátok vagyunk. Jólesett ez a minden kényszer nélküli délután. De valami azért hiányzott. Valaki, akivel a helyszínen megoszthattam volna ezt a jó érzést, ami bennem volt. TE. Minden nőt megnéztem, aki elment előttem. Mindegyikben azt kerestem, miben hasonlít rád? De Te nem voltál köztük... Úgy megkívántalak, hogy könnybe lábadt a szemem. Miért nem tudsz ilyenkor egyszerűen belépni az ajtón, hogy a karomba vegyelek, hogy megmutassam, milyen gyengéd tudok lenni hozzád?"*

Fogalmam sincs, merjek-e boldog lenni.

Délután egy értekezleten voltam, de valójában fogalmam sincs, miről volt szó, egész idő alatt a levél járt a fejemben. Az értekezlet végére könnybe lábadt a szemem. *Miért?, miért nem tudok ott lenni?*

Ha most festő volnék, csak ölelő férfikarokat festenék.

Ragyogok... tiszta röhej... énekelek és fütyülök az utcán, annak teljes tudatában, hogy TUDOM, hogy bolondot járatnak velem az istenek.

Aggodalmam megosztottam G.-vel, azt mondta:

Ne görcsöljek, ha nem akarok, de ha akarok, görcsöljek.

A G.-ről szóló gondolataim állandóan lesben állnak, reggel, mikor kipattan a szemem, azonnal agyamba költöznek híva-hívatlanul, kiszórva belőlem a legvirágosabb álmot, szétdobálva minden épkézláb tervet, a legvilágosabb stratégiát.

A róla szóló gondolatok kitakarnak, megölik napjaim, felemésztenek, letarolnak, felperzselnek, szétmorzsolnak. A szerelem szivárvány gömbjébe zárva gurulok feltartóztathatatlanul és te-

he-

tet-

le-

nül.

Szóval hát mégiscsak bekövetkezett, amitől féltem... Nem a könnyes búcsútól, nem a keszkenőlengetéstől féltem, lavinaomlástól, ami alatt ott maradok... Gyúlékony vagyok, pillanatok alatt föllobbanok és porig égek.

Ezért elhatároztam még a kezdet kezdetén, hogy nem adom ki magam, csak a fölszínen lavírozunk.

Azt írta, szeretné, ha Németországba mennék látogatóba, és vele töltenék néhány napot, aztán együtt jönnénk vissza. Azt is írja, hogy túlságosan fárasztó lenne neki a München-Szeged—Szeged-München távolság, ezért arra kér, hogy Bécsig vonatoznék már eléje. *Legyek szíves.* Ezt nem engedhetem meg magamnak. Pedig vágyakozom utána...

Próbálom tapintatosan elmagyarázni a nyomoromat.

Két nap múlva egy hölgy jött be az irodába, Kati, G. titkárnője, hozta a bécsi vonatjegyet. A vonatjegy miatt muszáj volt háromnapos sürgősséggel megkérni az útlevelet.

Azt írja, hogy vett jegyeket. Mendelssohn, nincs kedvem hozzá. Rajta kívül semmihez sincs kedvem, de nem ronthatom el a játékát.

Délután ajándékot választottam. Gondoltam, egy zsebóra éppen jó lesz.

Mintha egy gombóc lenne a gyomromban. Holnap indulok.

A fene! Ez jutott! Ebből is, abból is.

Mendelssohn-koncert és persze a mindezeket követő istenveled. Úgy éreztem magam, mint egy kisgyerek, akit vasárnap elvittek a vidámparkba. Jaj!!!... az Alpok,

Hochiss volt a hegy neve.

Időnként nem látszott belőle semmi, mert beleveszett a sűrű szürke felhőbe.

Körülöttünk köröskörül hegyek, a hegyeken fák, bokrok, föntebb csak zöld pamacsok, hó, és még föntebb a szürke szikla. Minél föntebb kúszott a tekintet, annál több hó és annál több szikla.

És csönd. Szürkére kopott csönd. Minden mozdulattalan, és ebbe a szürkén statikus képbe belebelerepült egy-egy fekete madár.

— *Alpesi csóka* — mondta, és később már a kezéből etette őket.

Néztem. Úgy állt a két távoli hegy díszlete előtt, mint egy közeli harmadik.

Nézett sziklatekintettel...

Egyedül voltam e páros magányban. Méregettem a hegyet.

Gyönyörű Hochiss! Széles vállú, mint egy délceg férfi, erős karja mintha önmagát ölelné. Pedig mennyi hegy-asszony van körülötte. Elindultam utána. Igyekeztem a nyomába lépni. A lépések üteme egyezett, de ő sokkal nagyobbakat lépett. Lemaradtam. Újra és újra lemaradtam.

Tízmilliószor mondtam, hogy várjon meg.

Tízmilliószor állt meg és nézett hátra.

És még csak meg sem unhattam.

Tízmilliószori tekintet. Kivert a veríték. A múlt héten azt gondoltam, hogy annyira szeretem, hogy a pokolba is követném. Balról hatalmas mélység. Nem volt föntről le vagy lentről föl, nem, nem volt semmi, csak a lenn és a fenn, de a kettő közötti tér egyszerűen nem is

>>>>> *folytatás a 10. oldalon*

>>>>> folytatás a 9. oldalról

létezett. Nem néztem le...

Nem lehetett tévedni. A halál tévedését nem lehet kijavítani.

Egy lábnyomnyi széles út (ennyi volt), ami néha kő, néha kavics, néha hó, és föl, föl, föl, csak föl, jobbról hegyfal, balról irdatlan mélység.

Ő meg hátranéz... megvár... elindul.

Én meg csak lépkedtem a nyomában. *Ennyire vakon bíznék benne?*

Biztos, ami biztos, azért belesüllyesztettem jobb kezem öt ujját a hóba. Csak a huszadik lépésnél éreztem hideget, de nem volt idő vörösre fagyott ujjaimat dajkálgatni. Körülbelül három másodpercig állhattam, a hó a cipőm talpa alatt azonnal olvadni kezdett és csúszott.

Az, hogy G. elvétheti, eszembe se jutott. Csak azt hajtogattam: *nem tévedhet, nem tévedhetek.* Muszáj volt elvonatkoztatnom, muszáj volt kimenekülni a térből, de úgy, hogy a figyelem végig jelen maradjon és birtokoljon minden négyzetmillimétert. Nem tudtam, mire gondolt.

Egyenletes tempójában haladt. Némán, egyetlen szó nélkül. Legszívesebben én se szóltam volna, de időről időre muszáj volt valami csacskasággal előhozakodnom: *"hé... szívem, ketten vagyunk! Én is itt vagyok!"*

Nem voltam fáradt.

Csak ő létezett, az ő léptei, és a hegy.

Restelltem az elveszített félelmem. Nem szóltam.

De hát game over.

Én itt, ő ott.

Azt írta a kedvesem, hogy Dániába utazik. Gondoltam, kipróbálom állhatatosságát és kissnoraként freemailboxot nyitottam, így irkafirkálgatok neki.

"Kedves G. Megtaláltam a címedet, és gondoltam írok..."

"Kedves Nora, örülök, hogy...

Kísértés.

Édeni kígyó avagy Psziché, aki éjjel Ámor ágyához settenkedik az olajmécsessel. Azt akarom, hogy tudjam az igazat, ugyanakkor azt a választ akarom kapni, amit nem kaphatok.

Csak tíz napra volt oda, de más ember jött meg, más, és úgy látszik, hogy nem is hozzám, és én se vagyok már a régi. Sajnálom, hogy nem csaltam meg, és még jobban, hogy a hűségre hivatkoztam, miközben ő — tudomása szerint *neki —, pedig nekem* irkál játszi-röpke leveleket, bizonyítva, hogy ami nekem a Mindent-Fölforgató-Nagy-Szerelem, az neki csak férfiúi játék, s szerelmetes hentergéseink csak kúrás, kefélés, baszás, és csak épp azért pont velem, mert jó sorszámot téptem, mert így hozta a helyzet.

Szépen mosolyogj — cserébe majd én is. A lényeg, hogy tudj késvillával enni, ha úgy adódik...

—, na és szeresd Mendelssohnt.

Amikor itthon volt, kézzel mostam ki az ingjét, csak hogy minden szálát érezzem az anyagnak, ami testéhez ér, és háromszor ültem le az ágyra, miközben vasaltam, csak hogy ne legyek vele gyorsan kész. Olyan volt, mint egy szépen celebrált húsvéti körmenet...

Isten báránya...

G. ingje...

Azt mondta: *Nem is kellett volna kivasalni.*

Már akkor tudnom kellett volna, hogy nem ért belőlem egy szót se.

Átvert.

Nem az a baj, hogy kissnorának azt írta, hogy *"nem kötődöm senkihez"* és nekem meg 14 perc 28 másodperc múlva, hogy *téged szeretlek.*

Nem, nem.

Az időpontok nem stimmeltek.

Mindkettőnknek más időpontokról mesélt az ideutazását illetően.

Miért kell lényegtelen dolgokban hazudni?

Nevetséges, hogy azon bukott el minden, csütörtökön vagy hétfőn érkezett, július 25-én vagy augusztus 3-án jön-e újra, ugyanis az időpontoknak csak az igazság szempontjából volt jelentőségük.

Baj van.

Este telefonált, de ez még csak rontott a helyzeten.

Engem hibáztat.

Azt írja: *"Nem tudok megszabadulni egy gondolattól, hogy neked kezdettől fogva kész volt a scenációd* (fogalmam sincs, mit jelent a szó) *ehhez a kapcsolathoz. A stratégiád következetes volt, mindent megtettél, hogy pontosan a terv szerint bonyolódjon le. Nekem ehhez a látszat ellenére nem volt hozzászólásom. Neked kellett a Nagy Szerelem, a nagy lobogás, az evvel járó kellemes, majd kellemetlen kínlódások. És képes voltál végigcsinálni. Csodállak érte. Csak annyit: én őszintébben és nyíltabban fordultam feléd, minden elvárás, számítás nélkül. Én téged szerettelek."*

S íme a mai levél:

Nagy Dráma

A Férfi és a Nő tragikomédiája

I. felvonás

(férfi jön)

Férfi: Szeretlek, kedvesem.

Nő: Alig merem hinni.

Szeretkeznek

II. felvonás

(férfi jön)

Férfi: Szeretlek, kedvesem.

Nő: Alig merem hinni.

Szeretkeznek

III. felvonás

(férfi jön)

Férfi: Szeretlek, kedvesem.

Nő: Alig merem hinni.

Szeretkeznek.

(férfi elmegy)

Mindig volt stílusa.

Be tudja bizonyítani, hogy én vagyok az áruló. Istenem!

Pedig én én én én én vagyok az elárult, úgy érzem magam, mint Nemecsek, mikor kisbetűvel jegyezték be a nevét a grundnaplóba, egész nap égetett minden belül a bőröm alatt, a zsigerek között, mint aki negyven fokos lázban ég...

Miértmiértmiértmiért, Istenem miért?

És most mi lesz? Mindketten mégsem mehetünk innen el.

— De hát hogy fogok én itt élni?, járni az utcákon, bemenni azokra a helyekre, ahová ketten mentünk egykor? — gondoltam, és végigjártam azokat a helyeket... ahová mi... valaha valamikor, talán nem is régen... Felhívtam a volt szerelmemet.

...A kínai étteremben ugyanahhoz az asztalhoz ültem. Jánossal persze, és most is ráklevest kértem. Kicsit keserűbb volt az íze. A sarki drogériabolt előtt, ahova az eső elől menekültünk, hosszan csókolóztunk... hát igen... most is, csak éppen mással... Muszáj volt megszentségteleníteni mindent. Ugyanabban a szállodában, ugyanabban a szobában, ugyanabban az ágyban.

Vajon hova a büdös francba tűnnek a tündérilonkás álmok?

Uramisten.

Azt mondták, valaki hívott.

Akárhányszor meghallom azt a szót, hogy *valaki*, Gé jut eszembe.

Egész nap nem csináltam semmit. Sajnáltam magam.

"Sajnáld inkább őt - mondom magamnak —, *hogy nem vagy már neki.*

Olyan volt, mint egy nagyoperett. Hosszú, loboncos szoknyák, kalapok és tollboák.

Ma elvittem az ezüst nyakláncomat az ékszerészhez javítani. El volt szakadva. Még májusban szakadt el a szeretkezés hevében.

Már csak ez maradt, az elszakadt nyaklánc. Hiába volt az összes többi, az az egy ... az hiányzott.

Bicigli

— Hogy a zisten verje mög — csapott mezítelen lábaszárára az öreg.

A fia felkapta a fejét a csapásra, de teljesen közönyösen nézett az öregre, ahogy az a gumicsizmájában kotorászott a döglött légy után, ha ugyan tényleg agyoncsapta.

— Hagyja már őket, fater... Be kéne hordani a takarmányt az istálló szögletibe, mert jön az eső, aztán jól megázik,... és csak nézhetünk — tette hozzá nyomatékkal.

— Eső? milyen eső?, té bolongya... mán pedig kéne, abbizony kéne — mutatott szét karjával az öreg. Ahogy karja után nézett, végtelen nyugalom szállta meg. "Az eső végül úgyis megjön."

Amióta eszét tudja itt élt a tanyán.

Az öreganyja a szomszédos tanyán élt, sűrűn átjártak, mert a tehenészet közös volt, de még mennyire!, főleg akkor tartozott rájuk, amikor trágyát köllött hordani... ilyenkor az öreg Terus rögvest átrohant és elkezdett fullákolni, hogy így a tüdeje, meg úgy a tüdeje. Amikor kemény munka jött, mindig halálán volt, pedig csak az urát akarta kímélni.

Négy gyereke közül három beiszkolt előle a városba, de ez az egy, az Isvánka, mert így hívta, itt maradt.

A szomszéd faluból nősült. Katus szép ifjú asszony volt, nem volt módos lány, nyilván ő is a trágyahordás elől menekült a házasságba... mert attól menekül itt mindenki.

Kicsit húzta a száját, hogy a falu széléről város helyett csak egy tanyára került, mert igen sokat álmodozott a városi életről, a kisasszonkavilágról, kalapokról, meg tarka selyemfátylakról...

Katusban nem volt semmi különleges, és később, ahogy fiatalságát is elvesztette, még átlagosabbá vált. Alakja egyre gömbölyűbbé lett, sőt, túlontúl is gömbölyűvé. Ám volt benne egy mélyről induló mosoly, egy mozdulatnélküli ölelés, amely minden átlagosat különlegessé tett, amely minden csúnyaságot széppé, minden érdességet finomsággá változtatott.

A kukoricamorzsolás után csak búj ta a nőklapjákat, amiket a piacos napon szerzett a papucsárustól, aki azzal tömködte a topánkáit, de ahogy kipakolta a motyóját, Katánka rávetette magát, "kéne egy kis papír a kosár alá" mondta. Valójában pedig onnan szerezte és táplálta dédelgetett álmait.

Katus sose szerette a tanyát, pedig az olyan gyönyörű volt, hogy tavaly egy gazdag német mindenáron meg akarta venni erdőstől, mindenestől, na de hogyne!, akkor velük mi lenne?

Mostmár pláne, hogy Katus a múlt ősszel meghalt, hát most meg aztán pláne maradnak. A faluba is csak ennyit kéne dolgozni, mondogatta az öreg, csakhogy "ott föltartják egymást a népek, mert ugye megszórja szőlőmet Pali bácsi?, ugye fölkapálja a krumplimat?, úgyis ráér", "majd visszasegícsük kukoricatöréskor" ... hagyják őt békin, ő is békin hagy mindenkit.

Katus óta pedig még a faluba se szeretett bejárni, inkább a fiát küldte, "biciglivel hamarabb mögjárod", tette mindig hozzá, amikor a listát a kezébe nyomta...

A fiú szerette a tanyát. Nagyon is szerette. A ház régi volt, szinte minden évben toldozgatni-foldozgatni kellett. A nádtetőt már vagy öt éve lecserélték cserépre.

Istenem, mekkora felfordulás volt abban az évben! Még most is emlegetik az akkori ramazurit.

Akkor tötték rendbe a kemencét is... pedig már nem is használták, helyette vaskályha volt, azon is főztek, ha főztek. Márpedig a macskát igen ritkán zavarták le a platniról, mert nem nagyon értettek a főzéshez. Ha éhesek voltak, legtöbbször előkaptak egy kis kolbászt meg szalonnát, hozzá egy kis hagymát, és már kész is volt az étel. Nagyritkán rájött az öregre, akkor nekifogott és akkora nagy kondérral főzött, napokig azt ették.

Az udvar másik oldalán egy éléskamra volt, míg Katus élt, tele volt befőttel meg savanyúsággal, de itt tartották a disznóságokat is, szalonnát, kolbászt, bödönben sült húsokat...

Katus óta csak lom nő benne, ahányszor kifelé jött az öreg, mindig azt mondta: Ki kéne eszt is mán trágyázni. Ki — volt a fiú válasza, de sose tették meg, mindig ebbe maradtak.

A "fiú", ahogy az öreg nevezte, húszéves korában nagynehezen, de mégis bevégezte az ipari iskoláit. Egy ideig eljárt a közeli téesz majorba dolgozni, mint gépszerelő, de nem bírta a főnök folytonos cser-

nyákolását, hogy "ne piszmogjon" meg hogy "mán megén nem úgy csinálta", hogy aztán otthagyta az egész társaságot.

Az öregapjáék halálával megörökölték a szomszéd tanyát is, úgyhogy éppen jókor tért meg az öreghez, mert az már egyre nezebben bírta egyedül.

Innentől együtt dolgoztak, váll váll mellett.

Sokat dolgoztak. Reggel négykor keltek; az öreg egy szemhunyást se tudott volna aludni attól a perctől, hogy kivilágosodott. Aztán fölrángatta a fiút, aki egy ideig jajgatott meg prüszkölt az álmosságtól, de aztán csak föltápászkodott.

A tanya már nem virult úgy, mint Katus idejében, akkoriban még virág is volt a ház körül, sárga tulipán, meg krizantémok, meg minden más; még estike is a veranda előtt. Istenem, micsoda finom illat volt esténként! Mára csak az orgonabokor maradt meg. Mindent éppúgy csináltak, ahogy azelőtt, így aztán nagyjából rend volt a portán. A füvet hetente kaszálták, fölváltva, és szinte folyton rámoltak, néha csak egyik helyről a másikra. Istállóból a kocsiszínbe, aztán meg vissza.

A ház körül eperfák álltak, éppen egyidősek voltak a tanyával, jó vastag törzsük volt, nyáron úgy teleszemetelték az udvart lehullott fekete gyümölcseikkel, hogy csak nehezen lehetett elviselni, de eszükbe se jutott kivágni a fát, hiába bosszankodtak miatta annyiszor. Inkább nem jártak meztilláb.

Távolabb akácos húzódott. Annak idején a két tanyát választotta volna el néhány akácfa, de aztán hagyták, és így egy kisebbfajta erdő lett belőle.

A ház háta mögött szőlő volt és gyümölcsfák. Cseresznye, barack, körte, alma, dió. Mióta Katus nem volt, azóta szinte minden gyümölcsből bort vagy pálinkát csináltak, régen pedig Katus lekvárt főzött, meg befőttet rakott el. Igazából se az öreg, se a fiú nem szerette az édességet, de ha a szomszéd tanyákról átlátogatott hozzájuk valaki, az asszony rögvest adott neki néhány üveg lekvárt ajándékba, pedig biztos lehetett benne, hogy ők sem szenvednek hiányt ilyesfajta dolgokban.

Az öreg nagyon szenvedett az asszony nélkül, de nem mutatta. Úgy tanulta az apjától, hogy egy férfinak nem illik gyengének mutatkoznia, pedig akárhányszor rágondolt, legszívesebben sírt volna. Igaz, ami igaz, mikor még élt szegény, nem nagyon babusgatta vagy ajnározgatta.

Nem mondta a fiúnak, de szinte hetente kijárt a temetőbe, és ott üldögélt hosszú órákig, hol a virágot nézte a síron, hol távolba szökött a tekintete, és figyelte a vadlibák vonulását, a nap csendes alkonyi hullását, a felhők finom gomolygását.

A fiúnak is hiányzott az anyja, de ő se mutatta. Az apjától azt tanulta, hogy egy férfinak nem illik gyengének mutatkozni.

Az öreg egyre többet gondolt arra, hogy mi lesz a fiúval, hogy mikor kezd már lányok után mászkálni. Tulajdonképpen mindahányszor kimondta a "biciglivel hamarabb mögjárod" mondatot, mindig arra gondolt, hogy hadd menjen a faluba a népek közé, hátha kedvet kap, hátha valakivel megbarátkozik. Amikor meg visszajött, folyton faggatta, hogy hol járt, meg hogy kivel találkozott. Félt, hogy a végén itt marad a nyakán, mint öreglegény, de ugyanakkor attól is félt, hogy egy napon majd elmegy, mert akkor mi lesz a tanyával, és mi lesz vele.

— Kenyér, elem az elemlámpába, tarhonya, meg marhahús a hentestől, de szépet hozzál, ne legyen rajta sok mócsing, ja és újságot, Szabadföldet... meg borotvapengét. Nesze a papír.

— Akkor kell még egy szatyor.

— Ott van a padkán, eriggy be érte... Aztán vigyázz a bekötőútnál, mert mönnek az autókkal, mint a vadszamarak. Ja, és az asztalon van egy üveg, add már be Juca ángyójékhoz, a múltkor dicsérték a pálinkát, hát kűdök nekik. Űk is kűttek mákosrétest — mondta az öreg és sarkon fordult.

— Cigaretta nem kell?

— Hát nem írtam fő? A fene ögye mög a vén fejem — fordult vissza.

— Délre itthon vagyok. Majd ha visszajövök, adok a disznóknak.

A fiú elkarikázott, de még a bekötőútig se ért, leesett a biciklilánca. Próbálta fölrakni, de nem sikerült, fél kézzel tartotta a biciglit, a másikkal meg a lánccal küszködött, de nem boldogult. Letámasztotta a földig a biciglit és úgy kezdte szerelni. Egyre jobban belemerült a matatásba, még az inge ujját is fölgyűrte.

— Hogy a jóisten verje belé a csúfot — motyogta időnként —, hogy a rossznyavalya törje, ki — mondogatta, és ahányszor kimondta, mindig húzott magán egy csöppet, már alig látott az idegtől és egyre cifrázta a káromkodásokat is.

A végén már azért nem tudta visszatenni a láncot, mert már szikrákat hányt a szeme dühében. Addig piszkurálta, feszigette, míg végképp eltört, kihullott egy szeme.

Hogy szét ne durranjon, hirtelen abbahagyta a matatást, két öklét az égnek emelte, aztán meg leült és csak bámult maga elé, letépett egy fűszálat, a foga közé vette, azt rágicsálta, majd egy idő után tenyerével kicsit belesimított a pipacsok és kikericsek közé. A fűszál hegyén egy katicát figyelt, odatette kisujját, és a vörös kis jószág gyanútlanul az ujján termett, aztán hátradőlt, és bámulta a felhőket. Sokáig visszahangzott még benne a "Hogyazamagosságos", de aztán teljesen lenyugodott. Majd tolom, de vissza nem megyek — gondolta. Már éppen tápászkodott fölfelé, mikor megpillantott valakit a bekötőút felé jönni.

Egy fiatal lány volt, járása ütemesen ringott, nem is járt, mintha táncolt volna valami titokzatos és sejtelmes zenére, világos színű szalmakalapot viselt, és a kalap alól hosszú vörös haja fellobogott a finom szélben, sötétkék passzentos blúza pedig annyira körbefogta teste minden domborulatát, mintha nem is viselne semmit, és valóban, a parányi blúzból a köldöke is kilátszott. Úgy ragyogott a hunyorgó nyárutói fényben, mint egy vörös rubin.

Apró fehér szoknya volt rajta és lyukacsos bőrből készült hófehér nyári csizma, amely a vádlijáig ért.

A lány rámosolygott a fiúra, egyre csak mosolygott, és minél közelebb ért, annál inkább csak mosolygott.

Amikor odaért a fiúhoz, megállt. Szalmakalapjának pereme leárnyékolta arcát, de aztán fölemelte fejét. Szája résnyire nyitva volt, mintha kérdezni akarna valamit, de mégsem.

A fiú szegte meg a csöndet.

— A... buszmegálló a bekötőúton túl, a kanyar után... khmm... bocsánat hölgyem, eltévesztette az irányt éppen... de talán még... — órájára nézett, de zavarában nem látta a számlapot.

— ...de talán még... — próbálta újra folytatni, de torka kiszáradt, és reménytelenség lett rajta úrrá.

— Ha akarja, elkísérem...

— Zoa... Zoa, de a magáét én nem akarom tudni — és a fiú szájára tette ujját csendre intve a fiút.

Érintése lágy volt, mégis határozott.

— Üljünk le, mutatok magának valamit...

Mindketten leültek a fűbe, a lány elővett egy kis műanyag tárcaszerűséget az övtáskájából, de aztán visszatette. Letépett egy hangaszálat és a szárát gyűrűsujjára csavarta.

— Tudja mit? Mégse!... maga igazán kedves, igazán... nem akarom untatni.

— De hát... ugyan dehogy.

— Pszt! — tette ujját mosolyogva a lány a fiú szájára újra, de most rögtön el is vette, és ahogy elvette, megsimította a fiú arcát.

— Maga nagyon...

— Szép. Ugye ezt akarta mondani? — vágott közbe nevetve a lány... — Ezt mondják. Mindenki ezt mondja. Ő is ezt mondta. — Hirtelen eltűnt arcáról a mosoly. — Itt nincs is baj. — Mutatómozdulattal végigsimította testét, a mozdulatban az amúgy is apró szoknyája széle fennakadt és kivillant fehér combja. — De itt mindig eltévesztek valamit — folytatta a szívére bökve. — Szomorú históriák ezek, higgye el. — Hirtelen fölnézett. — Nedves csík futott le arcán. — Talán el kéne mennem a busszal?,... de most jut eszembe, hogy nincs is pénzem. Adna kölcsön?

— Hogyne... és szívesen elkísérem.

— Éhes is vagyok. — Megfogta a fiú kezét és a hasára vonta. A fiúnak arcába tódult a vér.

— Hallja? Hangosan könyörög — mondta, most már a régi mosolyával.

— Én... izé... nincs túl messze a tanyánk,... Jöjjön! — Felállt és húzta a lányt is. Kiborította a nadrágzsebét, aztán a kopott fekete bőrtárcából az összes pénzt a lány markába borította. Felhúzta a földön fekvő biciklit is.

- Látja? — kérdezte most már elégedett felszabadultsággal, mint aki kiegyenlített egy régóta esedékes számlát. — A fene egye meg ezt az ócska drótszamarat. Még félútig se értem el vele.

A lány átment a bicikli másik oldalára.

— Maga nagyon jó ember... és szép a szeme. Megcsókolhatom?

— Ha akarja!? — mondta a fiú zavartan. A lány gondolkodás nélkül megcsókolta. A tanyáig egy szót sem szóltak. Csak baktattak egymás mellett némán, mindkettejük tekintete messze járt, egészen mélyen, lenn a horizontnál.

Az öreg éppen gereblyézte a füvet, amikor beléptek. Meglepetésében egy pillanatra letámasztotta a gereblyét, hitetlenül megcsóválta a fejét, aztán folytatta a dolgát.

Nem is ment utánuk. Odabenn a házban a fiú sürgött-forgott. Leterítette az asztalt és harapnivalót hozott a lánynak. Meg egy kis bort is.

— Maga nem eszik? — kérdezte a lány.

— Nem — válaszolt a fiú röviden. Az asztalra tette mindkét könyökét és állát kézfejére támasztotta, így nézte a lányt, aki minden lenyelt falat után mosolygott. Amikor befejezte, megtörölte a száját a kockástextil szalvétával, és ahogy rápillantott az anyagon maradt rúzsfoltra, zavartan kért bocsánatot. A fiú mosolygott.

— Maga jó ember... és szép a szeme — mondta újra a lány.

De már nem akarta megcsókolni.

— Megmutatja a birtokot?

— Hogyne. Nincs túl sok gyönyörűség erre, az unokatestvérem azt mondja, büdösek a disznók, de én szeretek itt... Maga hol él? — kérdezte a fiú már az ajtóban.

A lány nem válaszolt, hanem elindult a gyümölcsfák felé.

— Szép alma, levehetem?

— Éretlen még — mondta a fiú, de a lány mozdulata megelőzte. — Mit is mondott, mikor megy a busz? Talán mégis el kéne indulnom? Kérem, ne kísérjen el, odatalálok. — Mindent köszönök — mondta és mosolygott.

— Akkor... akkor hát Isten vele — mondta a fiú.

Egészen a tanyabejáróig kísérte a lányt és mindaddig figyelte, amíg csak egy pici pont látszott belőle.

A búzatáblában fellángoló pipacsok tüzében végképp elégett a lány távolodó alakja. A fiú ragyogó szemmel, örvendezve ment az apjához, aki már benn sertepertélt a konyhában. Széttárta a karját és tettetett bosszankodással mondta:

— Az az istenverte biciglilánc!... AZ! — ...de látja?, látja?, ma itt járt a szépség.

Az öreg értetlenül nézett a fiúra. Szemöldökét összevonta, de aztán csak legyintett.

— Montam már a múltkor, hogy cseréld ki. Már oda is készítöttem neköd a stelázsi alá... vak vagy té, fiam... nem a szépség vót, hanem a bűbáj. — Bökte meg a fiú mellét ujjával az öreg. — Jól van, no, a disznóknak mög mán attam — mondta, és kifelé menet megigazította a Katus fényképét a konyhaszekrényen.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

Szembesítés

Dadi és Kuncz "találkozásai"

Cseh Gusztáv rézkarca

József Attila írja Németh Andorhoz szóló egyik versének utolsó szakaszában: "Vad ágyúszóval vágtatott / gyöngyház-korán a tenger át, / két fürtjén őrzi a leölt / halacskák szürke sóhaját." Éppen ez az a versszak, amelyről — Hankiss Elemér tollából — megszületett az első magyar strukturalista elemzés. Meglepő (vagy éppen nagyon is természetes), hogy az elemző nem tud arról, hogy Németh Andor mint a vers címzettje és a költő barátja, értekezett a hozzá intézett versről, mégpedig oly módon, hogy — mintegy "előre" — igazolja a szövegértelmezést s úgy interpretálja a szöveget, mint amely az általa a Fekete kolostorban töltött évek melankóliáját summázza szépséggé. Így ír erről az időszakról: "Az Atlanti-óceán partközeli szigetein egy középkori klastrom, majd egy III. Napóleon korabeli erődítmény magányában borongtam végig a világháborút, magamba süppedve és végképpen feladva magamat. Mindez hangosan kiabált magatartásomból és minek-jeimből."

Feladatunknak azt tekintjük, hogy megnézzük, mi lehet a magyarázata annak, hogy — akaratlanul — egybecseng az interpretáció és az élmény, illetve azt, vajon hogyan formálódik meg ez a képzetsor Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regényében, azaz hogyan jelenik meg Németh Andor a műben, illetve hogyan nyilatkozik meg Németh Andor Kuncz Aladárról versben és prózában (esszében, tanulmányban, visszaemlékezésben) egyaránt.

Logikusan adódik az a kérdés is, hogy mindezek után mi a műfaja a Kuncz Aladár-regénynek: regény, napló, visszaemlékezés vagy mindegyik. A kérdésre keresve a választ figyelünk a mű intertextualitására, még arra is, mit olvastak a mű "hősei", milyen irodalmi alkotások jelentették gondolkodásuk alapjait, illetve milyen módon jön létre a két háború közti erdélyi (és egyetemes magyar) próza egyik jelentős alkotása.

Igazából nem érintjük a regény recepciójának problematikáját, de egyúttal mégis megkíséreljük elhelyezni a művet a modernitás poétikatörténetében.

*

Hankiss Elemér nem véletlenül választotta a *Németh Andor* című József Attila-verset akkor, amikor bizonyítani szerette volna, hogy van létjogosultsága a strukturalista verselemzésnek, ugyanis a mű egyértelműen alkalmas arra, hogy benne feloldjuk a metaforikus beszédmód lehetséges sajátságait. Érdekessége a textusnak, hogy maga a címzett, tehát Németh Andor volt az első értelmező. A kitűnő esszéista és költő, mármint Németh Andor — akiről tudjuk, hogy — eleinte tulajdonképpen mestere volt József Attilának, később ő lett követőjévé, az bizonyos, hogy József Attila kortársai közül ő volt az, "aki kritikusként részt vett a költő nagy művészetének szellemi előkészítésében, közeli szemtanúja volt nagy fordulatainak, értette barátja eszejárását, ha a mesterség dolgaiban megnyilatkozott, érzékenyen fölfogta művészi szándékait, s még a költészetével szembeni fenntartásai is tanulságosak."[1] Nem véletlen, hogy kapcsolattörténetük szerves része lett a szakirodalomnak, mint ahogy a versnek is több értelmezése ismert.[2] József Attila többször is írt élete során verset Németh Andornak, most azonban azért épp csak ez az egy vers lesz vizsgálatunk tárgya, mert ez az egyetlen olyan vers, amely személyesen, sorsában is fontos volt Németh Andornak, mégpedig olyan módon, hogy reagált e neki szánt szövegre annak megszületésekor és később is, akkor, amikor az első — nevezzük így! — autentikus életmű-summázatait írta a költőről. Ha eltekintünk a túlzott pszichologizációtól, ami egyébként általában is jellemezte Németh Andort, azt kell mondanom, valójában nagyon jól érzékelte azt, amit vizsgálni kívánunk.

De lássuk Hankiss értelmezését, illetve magát a verset! Hankiss Elemér 1969-ben megjelent könyvében az úgynevezett komplex képekről értekezve választja ki azt a verset, amely tárgyunkra vonatkozik. Így szól a szövegről: "Az első, már tökéletesen megszerkesztett komplex kép egy 1927 végén megfogalmazott, majd 1929-ben, a Nem Én Kiáltok [sic!] című kötetben végleges formáját elnyert versben található. A *Németh Andor*-hoz írt vers harmadik strófájában:

Vad ágyúszóval vágtatott
Gyöngyház-korán a tenger át,
Két fürtjén őrzi a leölt
Halacskák szürke sóhaját.

Két komplex kép van itt tulajdonképpen egybeszőve. Az *első két sorban* található kép a következő fontosabb stiláris mozzanatokból épül föl. A kiinduló mozzanat egy metafora, vagy pontosabban egy *metaforikus jelző*: «gyöngyházkorán...át« — ami a helyett állhat itt, hogy «gyerekkorán», «ifjúkorán« át, s az összekötő kapocs a kép és a jelentés közt valószínűleg az, hogy a gyerekkor — a költő s az olvasó képzeletében — éppolyan érzékeny, sebezhető, éppoly gyöngyösen fénylő, mint a kagyló. E metaforikus jelzőtől egy újabb *metafora* függ, a «tenger», mely úgy veszi körül, s úgy rejti magában a gyöngyházkagylót, mint az élet, a világ, a társadalom, a korszak a növekvő gyermeket. Illetve ez a tenger, ahelyett, hogy rejtette, óvta, táplálta volna a kagylót, «átvágtatott» rajta — s ez egy újabb *metaforával* kombinált *megszemélyesítés*, mert tenger, élettelen tárgy lévén, önmagában nem, csak megszemélyesítve, és mondjuk: egy paripához, méneshez, csordához hasonlítva «vágtathat át» valamin. S nem vágtathat, legfeljebb csak metaforikusan és megszemélyesítve, a tengermetafora másik tagja: a korszak, a világ, a társadalom sem. S *metafora* az is, hogy «vad ágyúszóval« vágtatott a tenger, s ahelyett áll itt, mondjuk, hogy dübörögve. De míg eddig mindig a tengerről volt szó, itt hirtelen a metafora másik tagja, a «korszak«, az »élet«, a »társadalom« kerül az előtérbe, mert ezek már nem metaforikusan, de a szó szoros értelmében átvágtatnak »ágyúszóval« a gyerek ifjú évein. Ebben az esetben a »vad ágyúszóval«. *metonímia*, mert a résszel vagy okozattal utal az egészre, illetve az okra, vagyis az *ágyúszóval a háborúra*, mely átdübörgött a vers hősének ifjúkorán. E két első sorban tehát több metaforából, megszemélyesítésből és metonímiából épül föl az a komplex kép, mely azután beleszövődik a *következő két sor komplex képébe*, ahol is mindenekelőtt egy *megszemélyesítést* találunk, azt, hogy: »két fürtjén *őrzi* a... halacskák... sóhaját«, ami *metaforikus* kifejezése annak, hogy a haja megőszült. *Metafora* az is, »leölt halacskák«, a háborúban elesett katonáknak az előző két sor tengerkagyló képéhez kapcsolódó metaforája. A következő hatásmozzanat *szinesztézia*, vagyis különböző érzékelési síkok keveredése (»szürke sóhaja«), mert egy vizuális jelzőt kapcsol össze egy akusztikai fogalommal, illetve egy konkrét, egyébként tárgyakhoz tapadó jelzőt egy nem tárgyi jelenséggel. De a »szürke« egyben *metaforikus jelző* is, mert arra is utalhat, hogy a sóhaj olyan élettelen, elhaló, tompa, bágyadt volt, mint a szürke szín. Közrejátszik itt egy jobb szó híján *metatézisnek*, áttételnek nevezendő stiláris mozzanat is (a klasszikus stilisztika »*enallagé*«-nak nevezte), amelyen azt a József Attila verseiben gyakran előforduló jelenséget értjük, hogy egy-egy szót kiszakít saját környezetéből, s a mondat egy másik tagjával kapcsol össze. Azt írja például itt, hogy a »halacskák szürke sóhaját«, ahelyett hogy: a »szürke halacskák sóhaját«, s a halacskákat annál is inkább megilleti itt a szürke jelző, mert tulajdonképpen a szürke mundéros, s a halálban szürkére sápadó katonák metaforái."[3]

Mielőtt a teljes József Attila-textust idéznénk — és nem is kell, hiszen maga Németh Andor is idézi —, el kell mondanunk, hogy a kortársak közt Németh Andor volt az első, aki fontosnak tartotta hangsúlyozni Ignotus Pálra hivatkozva József Attilával kapcsolatban, hogy az a költő volt, aki kóklernek tartotta az olyan költőt, ki a kedvesét a hangulat vagy rím kedvéért szőkének dalolja, holott a valóságban barna. Ignotus Pál szó szerint így fogalmaz: "Ő, bármilyen vadul száguldott is képzelete, úgy ragaszkodott a valóság min-

den porcikájához, mint a leltári tárgyhoz, melyről fejvesztés terhe mellett kellett számot adnia. Ha életírói azt olvassák verseiben, hogy édesanyjának a háború vége felé csirkét szerzett, de amire elvitte neki, holtan találta őt, akkor fogadják el nyugodtan a leghitelesebb adatnak. Ha valahol azt írja, hogy hazafelé menet nézte a jázminokat, akkor mérget vehetnek rá, hogy nem orgonák voltak." Németh Andor Ignotus megállapításait tartja szem előtt, amikor — nem sokkal a költő halála után — a *Medáliák* értelmezésére vállalkozik. A feladatkijelölés érthető, hiszen személyes emlékeit jelenítheti meg "interpretáció" címén s így egyúttal méltón tudja búcsúztatni is költőbarátját.

Érdemes — szinte — a teljes elemzést idézni, ugyanis számos pontján szimptomatikus és — mint látni fogjuk — segít Kuncz Aladár regényét is — egy új szempontból — megvilágítani. Németh tehát így közelíti meg a *Medáliák*-at: "Valóság van mögöttük, habár elbüvölten, s a be nem avatott számára felismerhetetlnül. [...] Ilyen az a verse, melynek ezt a címet adta: *Németh Andor*. Miért? Szabad-e elárulnom? Szabad-e visszavarázsolnom a varázst, kibontanom a szépen fonódó verssorok mögül a tartalmat, melyre kihívóan, de követhetetlenül utalnak? Tulajdonképpen nem volna szabad. A valóságnak ez a kibontogatása önmagában ugyanolyan művészietlen attitűd, mint teszem egy kubista képen, melynek a címe mondjuk *Oktogon*, összehasonlítgatni a műalkotást azzal, amire hivatkozik. Egyetlen mentségem van erre a szentségtörésre, de az komoly. Ez a kis egzegézis bevilágít minden esztétizálásnál jobban, mert szemléletesebben világítja meg József Attila valóságvarázsoló művészetét." S itt idézi a vers teljes szövegét, amely így hangzik:

Egy nagyon tiszta vízcseppet
dörgöljetek a szemire —
harminchat éve várja már
térden a kékpúpú teve.

Lidi, főzz neki húslevest,
rabbi mondj neki kabbalát,
vegyetek békákat neki,
hogy legyen népe legalább.

Vad ágyúszóval vágtatott
gyöngyház-korán a tenger át,
két fürtjén őrzi a leölt
halacskák szürke sóhaját.

Érdemes és tanulságos talán még az általánosításaira is figyelni: "Hogy egy költő egy személyes ismerősének a nevét írja verse fölé, magában véve nem rendkívüli. Volt idő, amikor egyenesen divatban volt. Az ilyen vers lehetett hatalmas kitárulkodás, amikor is a költő a nyilvánosság előtt tréfál vagy érzelmeskedik a címben megszólítottal, fesztelenül bár, de félszemmel mégis a halhatatlanságra sandítva, s lehetett figyelmesség csupán, amikor is a költő általános érvényű, emelkedett eszméket fejteget, s a címnek a vershez, magához nincs további köze. József Attila verse egyik kategóriába sem tartozik. Tulajdonképpeni tartalma a közönség számára teljesen érthetetlen. De ugyanakkor mégis a nyilvánosság felé fordul, nem felém. Nem pajtáskodó, bizalmaskodó vers, nem tartalmaz meghitt intimitásokat, képei áttetszően tiszták, személytelenek. Nem impresszionista vers, nem egy pillanat hangulatát rögzíti meg, hanem egy kapcsolatnak a szintézise. Portré, habár felismerhetetlen. Ítélet, buzdítás, szelíd tréfálkozás minden vonatkozásban egyszerre, egymásba ékelve, egymásra montírozva." Ha valakinek, akkor éppen Németh Andornak a legkevésbé sem róhatjuk fel, hogy nem ismeri fel — nem is ismerhette föl —, hogy a versben az egyik első magyar szürrealista szöveg formálódik meg, még akkor sem kifogásolhatjuk e felismerés elmaradását, ha pontosan tudjuk is, hogy Németh Andor maga is költő, hogy a *Medáliák* megismerése idején éppen az ő — avantgarde felé mutató — poétikai elvei vannak a legnagyobb hatással József Attilára. Csakhogy itt Németh Andor személyes érintettségét, tulajdonképpen sorsát látja viszont a szövegben, mégpedig Kuncz Aladárhoz hasonló módon: a Németh-esszé ugyanis közvetlenül a költői szöveg szerzőjének halála után született, a vers egyike a legjelentősebb korai József Attila-verseknek, tehát az elemzés ilyen értelemben már emlékidézis is, arról nem is beszélve, hogy a textus egyúttal arra is készteti az esszé szerzőjét, hogy még korábbra, hadifogságának idejére is visszanézzen. Ezt is teszi az esszé legszemélyesebb — érthetően hosszúra nyúló — befejezésében: "Mikor József Attilával megismerkedtem, mindketten végtelenül elhagyatottak voltunk. Én voltam az idősebb, ő volt a bizakodóbb. Ismerkedésünk első percétől kezdve ösztökélt, unszolt, mindenáron fel akart rázni csüggedésemből, apátiámból. Valójában mindvégig ez maradt a viszonyunk. Találkozásunk évében még mélységesen rám nehezedett a Fekete kolostorban töltött évek melankóliája. Az Atlanti-óceán partközeli szigetein egy középkori klastrom, majd egy III. Napóleon korabeli erődítmény magányában borongtam végig a világháborút, magamba süppedve és végképpen feladva magamat. Mindez hangosan kiabált magatartásomból és minek-jeimből. Ezt summázzák szépséggé a következő sorok: »Vad ágyúszóval vágtatott / gyöngyház-korán a tenger át, / két fürtjén őrzi a leölt / halacskák szürke sóhaját.« Nem tudtam beszélni soha ezekről az évekről, ma sem tudok. Valami dermedt közömbösség fagyott rám, valami életuntság, amit érzéketlenségnek is lehet, ha tetszik, minősíteni. A gyöngyház vastag, áttörhetetlen kéregként rakódott a kedélyem köré. Egyszer kuriózumként megemlítettem Attilának, hogy nem tudok sírni.» — Az a te bajod — csóválta a fejét. - Így már értem, hogy csak két fürtöd érezte a világháborút. Ne aludj! Ébredj fel!» - rázott fel olykor. De nem tudtam kiszakadni mélabúmból, bárhogy ösztökélt. Ezért vár ma is még, s nyilván hiába, a kétpúpú [sic![4]] teve, bármily szolgálatkészen térdel is előttem... Ő vinne, bizonnyal vinne. De valami visszatart attól, hogy elhelyezkedjem púpjai között... Talán ez is azért van, mert nem tudok sírni. Innen az első két sor, a mindennél fontosabb: *Egy nagyon tiszta vízcseppet dörgöljetek a szemire.* Kik? Erről is gondoskodott. Amikor Pestre kerültünk (erőszakkal szállított haza), minden hozzátartozóját, barátját és ismerősét rám uszította, hogy rázzanak föl közönyösségemből, gyógyítsanak meg. Csodálatos, hogy ez a magányosságra ítélt lélek, aki valójában összehasonlíthatatlanul magányosabb volt, mint én, milyen szörnyű állapotnak tartotta a magányosságot. Egyszer azt mondta, hogy kívül-belül békához hasonlítok. Pár nap múlva a városligeti tó környéken sétáltunk, nyár volt, a békák brekegtek. »Szólongatnak a barátaid!« — bökött meg tréfásan. Innen, magányosságomat fájlalva, a felszólítás: *Vegyetek békákat neki, hogy legyen népe legalább.* Felvitt a nénjéhez és a sógorához, s lelkükre kötötte, hogy megkülönböztetetten jól bánjanak velem. *Lidi* (ez a nővére) *főzz húslevest, rabbi* (ez a sógora) *mondj neki kabbalát.* Minden szava, minden átfutó gondolata résztvevő barátság és segíteni akarás. Jó a vers? Nem tudom. Akár az, akár nem az, József Attila féltő barátságának megható megnyilatkozása számomra. S ami az igazi titkokat illeti, nyilván azok az igazi titkok benne, amikre itt otrombán rávillantottam. A versekkel is úgy vagyunk, mint az álmokkal. Amiről én beszéltem, az még mindig csak a manifeszt tartalom. A mélység, a titok nem itt van, hanem egy réteggel mélyebben, ott, ahova még az emlékező elemzés kutató sugara sem tud lehatolni..."[5]

Tőrös Gábor szobra

Mindezek után lássuk, hova hatol le e kutató sugár a *Fekete kolostor* című műben, azaz próbáljuk meg "szembesíteni" szerzőinket! Tehetjük ezt annák inkább is, mert azt is tudjuk, hogy József Attila, bár Németh Andornak volt igazi barátja, ismerni Kuncz Aladárt is ismerte, nem egyszer küldött neki kéziratot Kolozsvárra az *Ellenzék* számára[6], ilyen kapcsolatukat a levelezésben is nyomon követhetjük.[7] Minket azonban most az érdekel, hogy a József Attila-versben megismert Németh Andor-i élményanyag hogy szembesíthető Kuncz Aladáréval. Meglepő, hogy Kuncz Aladár, értelmezésem szerint az olvasó által elvárthoz képest kevésszer utal Németh Andorra a regényben, annak ellenére, hogy maga is úgy emlékszik, hogy egyik legfontosabb "hőse" éppen Németh Andor volt. Nézzük meg a regényt e szempontból s próbáljunk választ adni a bennünk — olvasókban — felmerülő kérdésekre! Mielőtt ítélnénk, gondoljuk csak végig, milyen körülmények közt írta jegyzeteit és magát a regényt is Kuncz Aladár.

Németh Andor már a regény elején megjelenik, ő az, akinek példájával meg tudja mutatni a szerző, milyen nehéz volt tudomásul venni, hogy bár egy civilizált ország kultúráját megismerni érkeztek Franciaországba, a háború szinte mindent "kifordított" a

>>>>> *folytatás a 14. oldalon*

>>>>> *folytatás a 13. oldalról*

maga rendjéből. Kuncz ezt írja: "A mi rendőrségi jelentkezésünk elég enyhén folyt le. Németh Andor például egyszerű levélborítékra kapott kiürítési igazolványt. És ez így is volt rendjén. Végre ahhoz, hogy valakit »indesirable«-nak (nem kívánatos elemnek) minősítenek, igazán fényűzés lett volna még a bizonyítványok garmadáját is megkövetelni, mintha csak valami kedvezményt osztogatnának."(24)[8]

Legközelebb akkor szól barátjáról, amikor Párizst akarja bemutatni. Talán nem véletlen, hogy ehhez éppen Németh Andort választja példaként: "Párizs!... Mit adtam volna érte azelőtt, ha váratlanul azt mondják, hogy két hetet tölthetek benne. Most, hogy börtönömmé lett, csak egy vágyam volt, mentől előbb kimenekülni belőle. [...] Nem reggeliztem, délben két süteményt ettem, esténként a Panthéontól jobb kézt eső valamelyik régi utácban negyven fillérért borjúsültet fogyasztottam el. Ebbe a kis vendéglőbe, ahol a sütőkemence benne volt az étteremben, rendszerint szállóbeli társaimmal: Soltész Gyulával és Németh Andorral jöttem. [...] Németh Andor, aki tanársága mellett író is volt, s a *Veronka tükre* című egyfelvonásosával fel is tűnt már Budapesten, szintén nem romantikus lázzal jött Párizsba, ha irodalmi célokkal is, mint annak idején mi. Közte és köztem alig volt öt év korkülönbség, s rajta máris érezhető volt a fiatalabb nemzedék higgadtabb, kiszámítottabb és minden lelkesség nélküli állásfoglalása." (27—28) Érdekes módon, éppen ez az a pillanat, amelytől kezdve létrejön az *irodalom az irodalomról* állapota, ugyanis itt tesz vallomást Kuncz arról, kiket olvasott ő maga, illetve kiket ismert meg Németh Andoron keresztül. Minderről így vall a regény szerzője: "Én Verlaine, Mauras, Mallarmé nyomait kerestem Párizsban. Egyetlen olvasmányom ezekben a nyomasztó napokban is a *Poétes d'aujourd'hui* vólt, mely a szimbolikus költőket foglalta össze, s régi párizsi szokásaimból most is csak egy maradt meg, hogy a Luxembourg-kerten, az Observatoire-fasoron át sokszor jártam el estefelé a Montparnasse-temetőbe Baudelaire sírjához... Németh Andort mindez már nem érdekelte. Kedvenc költője Claudel volt, s kíváncsisága mindenekelőtt a dadaisták s az úgynevezett szimultaneisták felé fordult. Különben is az új francia irodalmi irányok tanulmányozására jött Párizsba Révész Andor nevű barátjával együtt, aki szintén tanár volt, s esszéistának készült. Már a regény elején éppen Németh Andor ad alkalmat arra, hogy Kuncz Aladár megrajzolhassa a maga autoportréját. Ez a rész így hangzik az opusban: "Három tanártársammal majd minden nap összejöttünk. Most nem irtóztunk úgy a magyaroktól, mint régen, amikor a gyorsan múló szép párizsi napokat nem akartuk magyar szóra, magyar társaságra pazarolni. Közös sorsunk közelebb hozott egymáshoz. Németh Andor elmondta, hogy már azelőtt is látott Párizsban, mielőtt Bretagne-ba mentem. Közös ismerősök mutattak meg neki. Kávéházban ültem, olvastam. Szememen monokli, előttem abszintes pohár. Írásaim után, s amiket azelőtt Budapesten rólam hallott, éppen ilyennek képzelt... Németh elbeszélése magam előtt is jobban megelevenítette lényemet. Éreztem, hogy az életem határvonalhoz jutott. Érdekes, hogy ez az ösztönszerű sejtelem már Budapeten is élt bennem. Az a monoklis, abszintes Párizs-rajongó, mondjuk, dekadens életélvező utolsó párizsi útját akarta megtenni. Még egy szippantás a *l'heure blanche*-os mámorból, azután megtérés a munkás, józan, családi élethez." Itt utal arra a szerző, hogy volt a sorsában már nő, aki erőt adott a lelkében: "Volt is már választottam. Párizsba való elutazásom előtti napon a svábhegyi golfpályáról kísértem vissza Pest villanegyedébe. Mikor búcsúztunk, egymás szeméből kiolvastuk szándékunkat. Kékruhás alakja eltűnt a kert bokrai között, a vasajtó becsapódott utána. Az ajtó hangja már akkor kissé megrezzentett. Később a bezáródásnak ez a zaja, végzetszerű befejező akkordja a szenvedés és magány csöndjében mindinkább nőtt... Budapestről való elutazásom utolsó pillanatig bizonytalan volt. A kisbankok, szövetkezetek csak uzsorakamat mellett akartak pénzt kölcsönözni. Már elhatároztam, hogy Kolozsvárra megyek, amikor egy tanár kollégám, akivel az utcán véletlenül összejöttem, pár perc alatt szerzett kamatmentes, baráti kölcsönt. Úgy látszik, mennem kellett... De Párizsban már örömöm nem volt zavartalan. Valami űzött, hajtott. Az az ember, akit Németh Andor a kávéház teraszán látott, már elhatározta, hogy mihelyt Pestre visszamegy, megkéri a lány kezét. Mégsem fordultam akkor még vissza, hanem a nyugtalanító Párizsból előbb elmentem St. Malóba, s onnan pár napi tartózkodás után a finistére-i faluba, ahol a mozgósítás ért." (29)

A legközelebbi locus egy séta alkalmára vonatkozóan utal Németh Andorra (85), fontosnak találom azt a részt is, amelyben a levelek fenntartó erejét fogalmazza meg (163), majd pedig a vágyak élményéről (166) vagy *Az első sétá*ról (184) ír, a legizgalmasabbnak azonban éppen az tűnik, amikor közös olvasmányélményeikről számol be. Tulajdonképpen ez lenne az a pont, ahol érdemes lenne végigvenni, hogy a felemlített szerzők és irodalmi alkotások milyen módon határozzák meg (meghatározzák-e?) magát a regényt.

"Beletemetkeztem teljesen a könyvekbe. Németh Andorral együtt olvastunk németül, angolul és spanyolul. Fennhangon felváltva olvastuk el az egész Goethét, Kleistot, Hebbelt, az egész Shakespeare-t, Calderonnak vagy tíz darabját s a teljes *Don Quijoté*-ét. Azon kívül mindent olvastunk, ami csak kezünkbe került: Ibsent, Knut Hamsunt, Jakobsent, Mayert, Kellert, az orosz regényírókat, német folyóiratkötegeket. Tolsztojt előbb németül, azután franciául olvastuk. De még mindezek mellett is nagyon sok időnk maradt, s ha könyv nem akadt elég, akkor elölről kezdtük újra az egészet." (269)

Az ezt követő résznél azért érdemes hosszabban elidőzni, mert Kuncz tulajdonképpen megfogalmazza, hogyan készült el saját regénye, szinte mintegy magyarázatot kapunk arra is, miért lett a *Fekete kolostor* minden más művénél sikeresebb vagy — hogy gonoszabbul is érveljünk — egyáltalán miért lett valóban kitűnő munka ez a mű. Minden bizonnyal azért, mert szerzője vállalta önmagát, mert képes volt önmaga előtt is őszintén feltárulkozni, mert tudott szabad lenni arra, hogy rákérdezzen, mire való e földi létben, mert — s talán ez a legfontosabb — meg tudja jeleníteni önmagát mint regényírót, aki az élményanyagát is az irodalomból (is) veszi s aki tudja és tudatosítja, hogy a szituáció, amelybe került — hadifogság, a börtönélet — bármily kegyetlen is, tulajdonképpen mégis jó, mégpedig azért, mert ebből regény születhet, mert — ha tetszik — *irodalmasítható!* S mindezt úgy írhatja meg, hogy bár utólag, memoire-ként tűnő szöveget teremt, eljátszhat annak lehetőségével, mintha az akkor és ott helyzet adná a narratívát s ezt ráadásul szabad is — úgymond — bevallani, hiszen például a könyv 3. Részében így ír, ismét éppen Németh Andorra vonatkozóan: "Délutánonként különkülön olvastunk francia írókat. Ebből volt elég, nem kellett takarékoskodnunk, hogy egy könyvet egyszerre ketten olvassunk. Néha megesett, hogy egy regény környezetétől vagy embereitől napokig el sem váltam. Mintha teljesen átköltöztem volna világukba. Késő este tettem le kezemből a könyvet, éjszaka azokról az emberekről álmodtam, akik benne szerepeltek, de egészen más dolgokat éltem át velük, mint ami a könyvben írva volt. Tovább vittem életüket, elkevertem a magam sorsába, vonatkozásba hoztam ismerőseimmel. Reggel azután újra folytattam történetüket, s a magam mindennapi élete pillanatra sem zökkentett ki képzeletvilágukból."

Ebben a részben éppen az a szép, hogy Kuncz Aladár mintegy vállalja a naiv olvasó, következésképpen a naiv író szerepét s e szerep egyúttal alkalmassá teszi arra, hogy valójában jelentős művet hozzon létre, ez azonban éppen azért valósulhat így meg, mert önmagában is képes tudatosítani a szövegkezelés eme módját, azaz a lehető legjobb példáját hozza így létre a klasszikus intertextualitásnak, annak a szövegköziségnek, amely már *in statu nascendi* önmaga születéséről vall.: "Talán az átélésnek e miatt a beteges vágya miatt szerettem különösen azokat az írókat, akik a valószerűséget apró részletek festésével adják vissza. Így lett azután nem képzeletemnek, hanem valóságos életemnek részévé az a szoba, ahol Dosztojevszkij Raszkolnyikovja leborul a szegény, nyomorult perdita előtt: »Nem előtted hajlok meg, hanem az emberiség egész szenvedése előtt«; az utca, amelyen a *Feltámadás* hőse, a rabsorsoktól megigézetten a Szibériába szállított foglyok menetéhez tapad; a padlás, ahol Turgenyev nyomorék asszonya évtizedekig elzárva, látogatója előtt múltjára emlékszik, s dalt akar énekelni, amelynek csak első szavára emlékszik: »A mezőkön...«. Nem esztétikai élvezet volt ez, hanem a könyveken keresztül mások életének s a természet egész gyönyörűségének elrablása, kisajátítása a magam számára. Az életem színhelye mindössze a mély kútüreg nedves falai voltak, s egy kicsi ablak, amelyen át a sziget mezői és fái olyan messzi, érzékelhetetlen képben egyszerűsödtek le, mint ahogy a térkép adja vissza a földkerekség szépségeit. Ebbe az üres környezetbe minden belefért. Valóságos életem oly keveset nyújtott, hogy még a légy zümmögését, a napfény elömlését egy tájon, egy egyszerű falusi utcát, egy kis szoba berendezését is a könyveken keresztül kellett megkeresnem, átélnem, s ebben anynyira mentem, hogy Dosztojevszkij *Feljegyzései*-t a halottak házából [sic!] a nélkül olvastam el, hogy valóságos életemmel szembeszökő hasonlóságaira csak egy pillanatig is gondoltam volna. Mindennapi életem a magam érdeklődése, kép-

zelete vagy átérzése szempontjából egyszerűen nem volt, nem létezett. Menekvést kereső életösztönöm halálra ítélt. Egyes könyveknél a képzeleti képek annyira élessé váltak, hogy a sorok közül valósággal kiléptek, és látomássá sűrűsödtek. Különösen féltem ebben a tekintetben Flaubert részletező, művészi megjelenítéseitől. Éppen az *Education sentimentale* olvasásánál történt meg velem, hogy mikor a szajnai hajón leírja Frédéric és Mme Arnoux találkozását, az asszonyt, amint a koldus hárfajátékát hallja és Frédéric-t, ahogy magába szívja, magához társítja az ismeretlen asszonyt, egyszerre ezeknél a szavaknál: »mikor a zene megszűnt, szemhéjai többször megrebbentek, mintha álomból ébredt volna», a szoba félhomályában Mme Arnoux arcát látom magam mellett, tekintetét felém fordította, s különös, hívó mosolya oly közelből világított rám, hogy a vér elöntötte a fejemet, szívem hevesen dobogni kezdett, s ijedten kellett futnom az udvarra a csodálatos kísértés elől, amely fogságom alatt először ez alkalommal jelentkezett. Máskor pedig egy Heine-vers feküdt előttem az asztalon. Észak-tengeri verseiből az ismert »Fern am schottischer Felsenküste« kezdetű. Néhány Heine-verset lemásoltam, s ez is azok között volt. Feléje hajoltam, s olvasni kezdtem, de hirtelen megdöbbenve hátráltam... A sorok maguktól zengeni kezdtek. Azt hittem, megőrülök. Körüljártam a szobában, igyekeztem izgultságomat lecsillapítani. Pár perc múlva újra a kézirat fölé hajoltam. Megismétlődött ugyanaz a különös jelenség. Aznap nem olvastam többé. Felkerestem Németh Andort, vele sétáltam, s hosszas, belső küzdés után elmondtam, mi történt velem. Azt hittem, megdöbbenve néz majd rám, s igyekszik játszott nyugalommal kibeszélni fejemből a dolgot, mintha bolonddal kellene kíméletesen kednie. Nem ez történt. Németh Andor arca egyszerre felderült. Elmondta, hogy hasonló esetei neki is voltak, s emiatt nyugtalansággal figyelte saját magát. Egyszer valamelyik francia költőből olvasott verset, amelyben a következő sor kivételes erővel fogta meg: »Pleuvent les bleux baisers des astres taciturnes«. A verset este olvasta, s éjjel nem tudott különös álmától megszabadulni. Nagy, kék, bársonyos eget látott, elől lebegő, tündöklő holdtányérral és óriási kék csillagokkal, amelyekből állandóan kékesen fénylő esőcseppek hulltak. Az egész kép titokzatos jelentőséggel hatott rá. Minden annyira lebilincselő volt benne, hogy sokszor azt hitte, nem képet lát, hanem muzsikát hall. Azon kívül az ég néma volt, de némasága mögött oly erős feszültségű kimondaniakarás lappangott, hogy ez szorongó érzéssel töltötte el, s álmából többször felriadt. Valahányszor azonban újra elaludt, azonnal elébe tárult a bűvös álomkép. Később azután az enyémmel egészen hasonló eset történt vele. A *Chartreuse de Parme*-ban van egy jelenet, ahol a féltékeny Mosca gróf jegyese szalonjába lép, s az asszonyt szép unokaöccsével együtt ülve találja. A gróf féltékenységének lázában rémképet lát. Az a kényszerképzete támadt, hogy az asszony és a fiatal fiú nem is beszélgetnek, hanem szeme láttára csókolóznak. »Il devenait fou, il lui sembla qu'en se penchant ils se donnaient des baisers, lá, sous ses yeux«. Ennek a rálátásnak meglehetett a lélektani alapja. Végre is egy bensőséges beszélgetés sokszor valóságos csókolózás, ennek tényleges külsőségei nélkül. Németh Andor azonban olvasás közben azon kapta magát, hogy ő a két alakot nem a gróf féltékenységén keresztül, hanem a valóságban is csókolózni látja. A kép olyan élesen rajzolódott ki előtte, hogy belédöbbent. Többször egymás után elolvasta a sorokat, minden mondatnál külön megállt, hogy a valóságot magába rögzítse, hangosan ismételte, hogy csak a gróf ideges látomásáról van szó, s mégsem tudott szabadulni a képtől, hogy nem szavakat, hanem csókokat váltanak egymással. Ez a makacs igézet anynyira felizgatta őt is, hogy letette a könyvet, s többet nem merte kezébe venni, mert tudta, hogy a

Szilvitzky Margit textíliája

kínzó résznél megint fel fogja nyitni. Mihelyt így megbeszéltük ezeket a lelki tüneteket, már nem is találtuk félelmeteseknek. [...] Lassanként azután a művészi képzeletvilágnak életünkbe való beáramlását már nemcsak hogy nyugtalanul nem néztük, hanem a szerzett, rendszerint homályos benyomásokat kiérleltük, kiszélesítettük, s ilyenformán egy egész gazdag világot inter- náltunk magunk közé." (273)

Legközelebb akkor emlékezik meg Németh Andorról, amikor elmeséli, hogyan próbálkoztak az asztali kopogásos szellemidézéssel a szerb Dobrovics sugallatára. Erről így ír: "Egy ízben mi is szorongva sápadoztunk Németh Andorral, amikor az asztal közénk hajolt, s azt kopogta ki, hogy Németh Andorral akar beszélni. A szellem szegény Gyulai nevű fiatal újságíró ismerősünké volt, aki a háborúban elesett. Emlékeztem vele való első találkozásomra. A Place Micheli omnibusz imperialján ült mellettem este, egy kis piros ruhás lánnyal összebújva. Magyarul beszéltek, minthogy nem tudták, ki vagyok, elmondták szépen egymás között, hogy szüleik kijátszásával, miképpen szöktek meg Budapestről." (277)

Apja halálának híre az, ami újra eszébe juttatja Zádoryt és Németh Andort, az ő tapasztalataik alapján próbálja magát nyugtatni ekképpen: "az apák halálában a leverő érzés mellett van valami felemelő is. Az ember csak akkor lesz igazán felelősséget érző férfivá. Szabadabban terjeszkedhetik, nőhet, mint a fiatal fa, amely kikerül az árnyékból, ha óriás szomszédja kidől."

Utoljára az utolsó előtti, a *Koporsók vére* című huszonnegyedik fejezetben utal Kuncz Aladár Németh Andorra, mégpedig akkor, amikor 1919 januárjáról, a halállal való kétségbeesett küzdelemről emlékezik meg s arról, hogy végül is hogyan kezdett "a citadella dermedt némaságába visszatérni az élet..." (589) Ekkor így utal barátjára: "Soltész egész nap kint volt, s az ápolókhoz szegődött, akiknek nehéz munkájában emberséges szíve egész melegével vett részt, Németh újra kezébe vette a könyvet és Horváth cigány a hegedűt..."

Kitűnő életrajzot és, sőt sokkal inkább műrajzot készített Kuncz Aladár, de leginkább önmagáról vallott. Ennek megítélésében segíthet bennünket Németh Andor, aki Kuncz halálának esztendejében írja meg, barátja elvesztésének még friss fájdalmában azt a szabadversét, amely hozzájárulhat a Kuncz-portré teljesebbé tételéhez:

Ünnepelje más a csitítás roppant tudományát, mely narkotikumokból épít a kínlódás fölé enyhe lugast,
Méhzümmögés s teleszirmú virágok bágyadt bólogatását hintve a pusztítás
irtózatos munkája fölé.
Idegen álmokat, enyhe mérgek zsongító fogását s kandi képzeteit:
Én a belülről sugalló világosságot ünnepelem, amely a romboló erők
első rezzenésére feleszmél
S látja a teendőt!
A barátot, aki barátok közt úl szivarozva, hirtelen nyugtalanság fogja el,
Elsápad, hazasiet, s miközben nagy fájdalmakról panaszkodik, lámpát
gyújt, s mindent gondosan számbavesz,
Ami jelentős volt életében — s minden jelentős: bánat és öröm; az élet
bármely pillanatban megszakadhat, s ugyanakkor csodálatosan kerek.
Csak a kívülmaradó érzi a szakadást erőszakosnak, hogyan is érthetné
meg, hogy a különös hosszú ujjak füstté lettek, s nem érintik többé
a másik lélegző meleg tenyerét?
Mert egy dolog csak, nem több, ami miatt az ember, rendeltetése szerint,
a világra születik.

>>>>> *folytatás a 16. oldalon*

>>>>> folytatás a 15. oldalról

Egy s az a legjobb, s minden más kevésbé jó,
az, amit álomban adtak:
Hogy két ember összetalálkozzék egy bizonyos napon,
Hogy egy nő megtaláljon egy férfit s annak párja legyen,
Hogy valaki elrántson valakit a villamos elől

S talán a nagy feladat, amiről a párkák dalolnak a gyermek bölcsője felett,
amit az ember tapogatva keresgél, s hogy meglelte-e s mikor: halálában tudja meg.

Íme, az alkotó, aki a rombolás küszöbén megidézi, ami életének tartalmául adatott:
A félelmetesen dörgő tengert a bárkával, amelyen százegynéhány ember szorong.
Hogy mindegyik látható legyen a kegyetlenül vastag falak közt, amint tesz-vesz, fúr-farag, henyél vagy szórakozik,
A nyúlós napokat, az átvirrasztott éjszakákat és kegyetlen, szeles hajnalokat.
Művész, aki kálváriádat megjártad, roppant csendesen fekszel a klinikán, kimerült agy.
Édes a mérgek illata: újra a szigeten vagy,
Harmadszor dörög a tenger, a süstörgő tajték átcsap betegágyad fölött,
A virágok méze lecsorog ajkaidról,
Ágyad előtt szakállas, szuronyos katona áll,
Int s már csendesen szeded cókmókodat,
Indulsz újra, végleg, a négy léc közé, a repedező mennyezet alá, amelyről por szivárog le, ha fejed felett dobognak.

(*Emlékezés Kuncz Aladárra*, 1931)[9]

Talán azért nem volt fölösleges teljes terjedelmében idézni a verset, mert aki a *Fekete kolostor*t jól ismeri, érzékelheti, hogy Németh Andort az a Kuncz Aladár ihleti meg közvetlenül a halál előtti és azt követő pillanatokban, aki nem más, mint a regény szerzője, annak a regénynek a megformálója, amely műnek az élményanyaga a vers szerzőjének is életét, megélt életének egy jelentős szakaszát jelentette.

Ezt még fokozottabban érzékelhetjük, ha "belelapozunk" Németh Andornak, a versével majdnem azonos című, de két évvel későbbi, a *Nyugat*ban megjelent kitűnő esszéjébe. Igazi visszaemlékezésként kezdi, mint aki portrét szeretne csupán rajzolni elhunyt íróbarátjáról. Egy olyan együttlétet idéz fel, amilyeneket már a "szigeten" terveztek az internált tábor lakói: "Egy Dunaparti kávéház teraszán ültem együtt utoljára Kuncz Aladárral, egy esztendővel a halála előtt. [...] Itt meg kell jegyeznem, hogy kolostorbeli éber álmaimban sűrűn szerepeltek a majdani összejövetelek. [...] Dadi volt e közös vágyálmok szertartásmestere. [...] Akkoriban már befejezte volt a *Fekete kolostor*-t, elkészült ezzel a nevezetes élménnyel, felszabadult. Mit akarhatott hát egykori fogolytársaitól?" Itt egy olyan részlete következik a Németh Andor-írásnak, amely egyúttal meglepő módon utalni látszik — akaratlanul is — József Attila kitűnő költői tulajdonságaira és empátiás készsége, amely poetizálódni képes, ugyanis ha emlékszünk a *Németh Andor* című versre, annak talán legfontosabb — kompozícióteremtő — motívuma éppen a tenger. Némethet a tenger ekkor saját belső élményeihez viszi vissza, s ezeket összekapcsolja a fogolyéveket követő friss élményekkel. Azt a pillanatot idézi meg magában, amikor megérkeznek az amerikai vöröskeresztes bizottság tagjai, hogy jelentést készítsenek a "hadifoglyok" helyzetéről, most társait hasonlítja hozzájuk: "Átjöttek a tengeren, és visszamentek a tengeren, üzleteket alapítottak, gyermekeket nemzettek, bonyolították az életet, miközben mi eszelősen lődörögtünk, vagy öklünket harapdálva gub- basztottunk a fák alatt. Ez jutott eszembe, ahogy ott üldögéltek [mármint volt internált-társai Sz.L.S.]. Mi változott? Kijutottak a kisebb börtönből a nagyobba. Dadiban nem támadtak ilyen borús gondolatok. Szemmel láthatólag örült nekik, egyikkel is, másikkal is félrevonult, életkörülményeik felől érdeklődött. [...] Előbb azt hittem, hogy egy-egy apró adalék után kutat, hogy a romlandó emlékezetekből még utoljára átmentse művébe, amiért kár volna, de nem, láttam, hogy semmit sem akar már, mintha az elvégzett munkával egyszer s mindenkorra felszabadult volna *az alól a schopenhaueri lidércnyomás alól*, mely annyit foglalkoztatott bennünket hosszú, téli éjszakák során." [A kiemelés tőlem: Sz. L. S.]

Németh Andor utal a regény fogadtatására, s úgy véli, a legélesebb kritikusokat is zavarba hozta a *Fekete kolostor* szinte példátlan közönségsikere, ugyanis úgy gondolja, a tökélyre ritkán reagálnak annyira közvetlenül, olyan szinte tüntető elismeréssel, mint erre a műre. Németh nem az állítja, hogy nem tartja igazi remekműnek, csak azt érzi meg, hogy a meghatottsággal vegyes áhítat vesz erőt az olvasókon, mert szerinte itt az irodalom valami másnak az alibije: "A türelem és a megalázkodás iskolakönyve ez, egy szokatlan körülmények között lejátszódott megigazulás útikönyve, igazságra vezérlő kalauz, imitatio Christi, a vigaszát kereső lélek gyónása." Elismeri, hogy a művészet Kuncz Aladár gyönyörű meditációja, de úgy véli, "érezni, hogy nem a zsenialitás kegyetlen ereje szöktette magasba a fejezeteit". Összehasonlítja a művet Kuncz korábbi opuszaival és megállapítja, hogy semmi közük egymáshoz, s a korábbiak minden ízükben kulturált, kissé feminin tárcák és regények, francia receptre készült delikát, de fűszertelen irodalmi csemegék, egy literary gentleman ízléses játszadozásai. "Emez [— mármint a *Fekete kolostor* —] szenvedély, *láng, lobogás, füst és korom*, azok [— korábbi művei —] egy irodalmi pálya emléknyomai, *ez az élete.*" [A kiemelés tőlem: Sz. L. S.] Németh elmeséli, milyennek látták a fogság idején folytonosan jegyezgető Kuncz Aladárt, elismerve, hogy a *Fekete kolostor* e feljegyzések nélkül nem született volna meg, de végső soron hazamentésükkel meg is szűnt e szövegek jelentősége, ugyanis — vallja Németh Andor — *"a mű nem a szigeti élmények lélektanilag hű naplója, reprodukciója, hanem az élmények másodfokon való átszenvedése, traumaturgia"*. Példaként Gerhardt Hauptmann Atlantis-regényének hősére utal, ő éli meg ugyanis így hónapokkal utána, hogy megmenekült, a borzalmas hajótörést: "az emlékezetes német ballada hőse is csak akkor döbben tudatára a veszedelemnek, mikor már átlovagolt a befagyott bodeni tavon".

Ezt követően Németh Andor Dadi alakjáról, küllemérőt ír, utalva arra, hogy puha, fekete kecskeszakállával krampuszhoz hasonlított, de "lénye is merő *diablerie* volt, amit a tábor népe jobban méltányolt, mint az intellektuelek. Úgy emlékszik rá, mint aki gyenge és esendő volt — "az a levél emelte magához, melyben apja haláláról értesült [...] A szörnyű csapás után életmódja megváltozott. Hetekig színét se láttuk, búskomor lett, megöregedett. [...] Bánatáról sohasem beszélt, amit érzett, az ügyefogyottan összeeszkábált gordonkán zokogta el, melyet egy német szobrász faragott neki." Ez a részlet élesen világít rá arra, mi a különbség Dadi és Kuncz Aladár, a fogságbéli magatartás, az eredeti jegyzetek, a *Nyugat*ban megjelent naplórészletek és az évekkel *később írt* mű között, hiszen — mint már láttuk — a regényben már az apák elvesztésének "felszabadító", felnőtté- férfiváválás belső élményét fogalmazza meg a *szerző*. Igen, a szerző, igen, az irodalmi átlényegítés s az emlékezés mechanizmusa változtatja meg életérzéseinket, tapasztalatainkat, ezért van, hogy — Németh Andornak az eredeti fogságbéli emlékeivel szemben — a *Fekete kolostor*ban ezt olvashatjuk: "az apák halálában a leverő érzés mellett van valami felemelő is. Az ember csak akkor lesz igazán felelősséget érző férfivá. Szabadabban terjeszkedhetik, nőhet, mint a fiatal fa, amely kikerül az árnyékból, ha óriás szomszédja kidől."

Németh Andor — aki — mint már utaltam rá — egyébként is hajlamos volt az "irodalmi" pszichologizálásra — maga is úgy látja, hogy Kuncz emlékezetében két irányzat küzd egymással: a krónikás lelkiismeretessége és az inspiráció. Így általánosítja esszéjében a jelenséget: "Életünk nyilván nemcsak az események időbeli egymásutánja. Az ember születésétől haláláig reménykedik. Honnan tudhatná, miközben a szituációk úgy váltakoznak körülötte, mint az égen a fellegek, melyik az a helyzet, amely magában rejti élete értelmét, amely számára a legjelentékenyebb, amelyhez viszonyítva minden más előkészület volt vagy kicsengése lesz? Ki tudhatná, melyik az a pillanat, melyben sorsával szembekerül? A sors nem dörömböl mindig félreérthetetlenül, mint ama beethoveni szimfóniában." Ezt igazolja fogadkozásuk — hogy a szabadulás, a "feltámadás" pillanatában fogant minden esztendőben találkoznak — felidézésének és a valóságnak — fogolytársai későbbi sorsának — szembesítésével. Mindenki ugyanarra adta kezét: "Dudás, az aviatikus, aki a boulogne-i erdőben pár esztendő múlva felkötötte magát, a fiatal Maravits lovag, aki főbe lőtte magát, az elegáns zempléni dzsentri, aki ma tébolydában ül, s a többi, kiket Isten tudja, hová sodort a sors!" Azaz, azt igazolja Németh, hogy jól tette Kuncz, hogy nem frissiben összefércelt jegyzeteit tárta a világ elé a gyalázatról, mint "kultúrdokumentumot", hanem kivárta emlékeinek megérését, de — teszi hozzá — "aki másodszor szenvedte át a sziget gyötrelmeit, már nem dévaj s kajánkodó Kuncz Dadi, hanem az erdélyi Kuncz Aladár, az európai kultúra messze vetődött apostola. Egy bölcs és megbékélt férfi, ki elérte azt a kort, melyben a szenvedélyek lecsillapodnak."

Szebben talán nem is lehetne szólni a regényről, mint ahogy azt Németh Andor esszéjének befejezésében teszi: "Különös nehézségi törvénynek engedelmeskedik az emlékezet; oda hull, oda tér vissza csökönyösen, ahol a múlt élményanyaga a legsúlyosabb, a legtömörebb. Az a múlt, ami valaha lüktető valóság volt — de mikor? Hiszen a jelen megfoghatatlan, átmenet — ami mint jelen, nehézség, akadály, képzetek és érzetek kuszasága —, s csak utórezgéseiben egészen a miénk, mint szellemmé lett

anyag, termékenyítő és modellálható életmassza... Még hánykolódunk néhányan ebben az országban, akik emlékezünk a fekete kolostor dohos levegőjére, az udvarra, a toronyra s a felvonóhíd láncának csörgésére: de az igazi kolostort Kuncz Aladár építette fel — s mivel az örök fájdalom, a mélázó nosztalgia az anyaga, időállóbb lett, mint a szigeti."[10]

Befejezésül csak jelezni szeretnénk, hogy tudjuk, számos kérdéssel lehetne még szembenézni és nagyon sok szempontot felvetett már a szakirodalom is. Foglalkoztak — többek közt — a regény hitelességének problematikájával, Lőrinczi László például megállapította, hogy a kolostor bár teljesen olyan a valóságban is, mint amilyennek Kuncz leírta, mégis sohasem volt kolostor, ugyanis szerzetesek nem laktak benne. "A fekete csuhás — benedekrendi — barátok emlékét és szimbolikáját Kuncz egy nagyszerű költői fogással mentette át a fogolytáborrá (kényszerű férfi-klastrommá) alakított várkastély falai közé."[11] Foglalkoztatta az irodalmárokat, hogy Kuncz helyenként rosszul írja a neveket, már Jancsó Elemér kutatni szándékozott a levéltári adatokat, amelyeket végül Lőrinczi dolgozott föl. Szembesíthetnénk a szakirodalom olyan szerzőit, mint az említett Jancsó Elemér és Bóka László, ez már a poétikai problematika felé vinne bennünket, ugyanis Jancsó inkább a memoár-irodalom folytatását érezte hangsúlyosabbnak, Bóka a regény jelleget emelte ki.[12] Egyébként már Babits utalt a kérdéskörre, mégpedig úgy, hogy Dosztojevszkij művészeti gondolkodását tekintette lehetséges összehasonlítási alapnak, amikor azt írta, hogy "Kuncz Aladár műve magasan kiemelkedik a háborús riportkönyvek dokumentum-sorából, s a legmélyebb értelemben vett regényirodalomhoz csatlakozik, akár a Holtak Háza."[13] Ezt erősíti meg Pomogáts Béla Kuncz-ról szóló kismonográfiájában és Ács Margit is, a legutóbbi kiadás kísérő tanulmányában.[14] Jancsó Elemér úgy érezte közelebb a művet az emlékirathoz, hogy szerinte az megőrzi egyúttal a napló egyszerűségét, közvetlenségét és folyamatosságát. Ő mutat rá arra is, hogy a *Fekete kolostor* irodalomtörténeti jelentősége éppen abban áll, hogy "folytatása és továbbfejlesztője az erdélyi napló- és -emlékirodalomnak."[15] Természetesen beszélhetnénk arról is, milyen jelentősége volt magában az erdélyi irodalom történetében, milyen irodalomszervezői szerepkört vállalt és teljesített, hogyan hatott későbbi korok hasonló gondolkodására[16], illetve — nem kevés okkal — szólhatnánk a transzilvanizmus alakulásának történetében játszott szerepéről is.[17] Mindennek taglalása azonban egy másik hosszabb tanulmány tárgya lehetne, mint ahogy annak tüzetes vizsgálata is, hogy maga a szerző hogy gondolkodott művéről, hiszen szinte menet közben szerzői önmegítélése is változott. Nem sokkal a mű befejezése előtt például így írt Zádor Oszkárhoz szóló levelében: "nagyobb könyvet írok, mondjuk regény formában, bár mindaz, ami benne lesz, színvalóság".[18] Kuncz Aladárra valóban ekkor figyeltek fel igazán, mert bár figyeltek rá mint irodalomszervezőre az *Erdélyi Helikon* szerkesztőjeként, recenzálták korábbi műveit is, de szépíróként csak a *Fekete kolostor* megjelenésekor fogadták be igazán, példa lehet erre a már említett Babits-kritika mellett Babits Mihályné Török Sophie írása, de még inkább Kosztolányi Dezsőé és Benedek Marcellé.[19] Ilyen szempontból önálló, az intertextualitást alaposabban érvényesítő dolgozat tárgya lehet annak vizsgálata is, hogyan építette be regényébe Kuncz a *Nyugat* 1920. évi első számában *Fogsági feljegyzések* címen közölt aperszüket tíz évvel később. Természetesen, ebben az esetben meg kellene kísérelnünk elhelyezni a művet a naplók, emlékiratok, önéletrajzok, azaz — Szávai János terminusával — a személyes jellegű műfajok[20] sorában, ez annál inkább is érdekes lehetne, mert az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés a memoire-irodalom, a naplók, önéletírások és visszaemlékezések iránt, amit maguk a szépirodalmi kiadások is megerősítettek, gondolhatunk itt Füst Milán, Németh László, Radnóti Miklós, Márai Sándor, Illyés Gyula, Pilinszky János, Nagy László naplójának megjelentetésére. De továbbmegyek: a szakirodalom is szívesen fordult az utóbbi időben a kérdéskörhöz.[21]

Hogy magam mégsem ezekkel a kérdésekkel kívántam foglalkozni, annak egyik oka az, hogy amiről már szólt az irodalomtörténet, annak vitatását — most — nem tartottam feladatomnak, másrészt magam is tudom, hogy a memoire, a napló, az önéletrajz más műfajokhoz képest "mindig kissé gyalázatosnak és önmagába merülőnek tűnik, ami talán azt mutatja, mennyire összeférhetetlen az esztétikai értékek monumentális méltóságával"[22]. Dolgomnak azt láttam, hogy szembesítsek három kortárs szerzőt: József Attilát, Németh Andort, Kuncz Aladárt, s közben rákényszerültem arra, hogy egyúttal Dadit is szembesítsem a szerző Kuncz Aladárral - még akkor is, ha ezt már egy kortársa is "elkövette", de egészen másként[23] — tettem mindezt úgy, közben kellett átélnem és belátnom: magam is "szerzővé" lettem és vagyok (!) s a mulandóságot helyrehozni igyekezve, a Paul de Man-i csapdába[24] esve, saját önolvasatomat is megírtam e "szembesítés" során, akaratlanul is gyarapítva immár a saját szellemi arculatuk megrongálóinak számát, vigasztalásomra csupán az szolgálhat, amit a fenti csapda "ellenében" az egyik szembesített: József Attila mondott ki gyönyörű evangéliumi prafrázisában: "Hiába fürösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat!" Tehet-e egyebet az írástudó?!

Jegyzetek

[1] Tverdota György: József Attila és Németh Andor. In: Ihlet és eszmélet. József Attila a teremtő gondolkodás költője. *Gondolat*, 1987. 203.

[2] Csak a legfontosabbakat említem: Németh Andor: Medáliák. A szélén behajtva. *Magvető*, 1973. 296—301.; Szabolcsi Miklós: "Kemény a menny" József Attila élete és pályája 1927—1930. *Akadémiai*, 1992. 127—136.; Tverdota György: József Attila és Németh Andor. *Forrás*, 1981. 4. 67—70.; Vörös Boldizsár: József Attila: Németh Andor. "Elvarázsolt" portré és profán ima. In: "A hetedik te magad légy!" Újabb József Attila-versértelmezések. Szerk. Szabolcsi Miklós. *ELTE BTK*, 1991. 49—71.; Kabdebó Lóránt: Három versporté. In: Versek között. *Magvető*, 1980. 36.; Szigeti Lajos Sándor: A költői teremtés mint kegyelmi állapot. A tenger motívuma József Attila lírájában. In: Evangélium és esztétikum. Bibliai motívumok a modern költészeteben. *Széphalom Könyvműhely*, 1996.

[3] Hankiss Elemér: A népdaltól az abszurd drámáig. Tanulmányok. *Magvető Kiadó*, 1969. 13—15.

[4] Érdekességként itt utalok egy — nem egyszerűen — textológiai kérdésre, mégpedig a "kétpúpú" vagy "kékpúpú" változat problémájára. Az ultima manus elve alapján természetesen az utóbbit kell használnunk, Németh Andor minden bizonnyal azért idézi a másikat, mert birtokában voltak a korábbi változatok s azokon még így szerepel. Szabolcsi úgy látja, a *kék*púpú meseibb, mitikusabb — ezért is lett a végleges jelző és ez a mesei-mágikus hang voltaképpen a Németh Andoré, az ő verseiben felidézett mesevilág is. Magam — erre később utalok — úgy gondolom, ez a változat a textus szürrealizmusát erősíti. — Vö. Szabolcsi Miklós: i.m. 128—129.

[5] Németh Andor: A Medáliák. In: A szélén behajtva. Válogatott írások. *Magvető*, 1973. 296—301. Eredetileg: *A Toll*, 1938. Február 20.

[6] Vö. Szabolcsi Miklós: "Kemény a menny". 20, 142, 145, 240, 394.

[7] Vö. József Attila válogatott levelezése. (Sajtó alá rend. és jegyz. Fehér Erzsébet.) *Akadémiai Kiadó*, 1976. 171, 173, 174, 175.

[8] A továbbiakban az idézeteket követő zárójeles oldalszámok minden esetben a következő kiadásra vonatkoznak: Kuncz Aladár: Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságról. *Szépirodalmi*, 1986.

[9] Németh Andor: Emlékezés Kuncz Aladárra. I.m. 80.

[10] Németh Andor: Emlékezés Kuncz Aladárról. A szélén behajtva. 228—234.

[11] Lőrinczi László: Utazás a fekete kolostorhoz. Irodalomtörténeti riport. *Kriterion*, 1975. 14.

[12] Vö. Jancsó Elemér: Kuncz Aladár emlékezete. *Igaz Szó*, 1956; 6; Bóka László: Kuncz Aladár. Válogatott tanulmányok, *Magvető*, 1966.

[13] Babits Mihály: Fekete kolostor. *Erdélyi Helikon*, 1931.

[14] Vö. Pomogáts Béla: Kuncz Aladár. *Akadémiai*, 1968. 147—175; Ács Margit: A Fekete kolostor regény-rétegei. In: Kuncz Aladár: Fekete kolostor. Utószó. *Szépirodalmi*, 1986.

[15] Jancsó Elemér: i.m. 916.

[16] Vö. például: Kántor Lajos: Játék vagy program? In: Irodalomtudományi és stilisztikai közlemények. Szerk.: Láng Gusztáv és Szabó Zoltán. *Kriterion*, 1981.

[17] Vö. például: Pomogáts Béla: A romániai magyar irodalom. *Bereményi Könyvkiadó*, 1993., illetve ugyanő: A transzszilvánizmus. Az *Erdélyi Helikon* ideológiája. *Akadémiai*, 1983.

[18] Kuncz Aladár: Levelek (1907—1931). Sajtó alá rendezte Jancsó Elemérné Máthé Szabó Magda. *Kriterion*, 1982. 253. sz. levél

[19] Vö. Török Sophie: Felleg a város felett. *Nyugat*, 1932. 11.; Kosztolányi Dezső: Fekete kolostor. *Nyugat*, 1931. 4; Benedek Marcell: Fekete kolostor. Hajnaltól alkonyatig. *Gondolat*, 1966. [eredetileg: Utóirat egy kritikához. *Erdélyi Helikon*, 1931.]

[20] Vö. Szávai János: Az önéletírás. *Gondolat*, 1978.; ugyanő: Magyar emlékírók. *Szépirodalmi*, 1988.

[21] Csak néhányat említve: Németh G. Béla: Emlékírás és történeti önismeret. *Alföld*, 1993. 2.; Poszler György: Önéletrajzok kora. *Alföld*, 1993. 2.; Görömbei András: A naplóforma változatai. *Alföld*, 1993. 2.; Károlyi Csaba: Önéletrajz-szemle. *Holmi*, 1993. 2.; Z. Varga Zoltán: Önéletírás-olvasás. *Jelenkor*, 2000. 1.; Bednanics Gábor: Ön-élet-történet-írás. *Jelenkor*, 2000. 1.

[22] Vö. Paul de Man: Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji*, 1997. 2—3.

[23] Vö. Laczkó Géza: A Dadi és a Kuncz. *Erdélyi Helikon*, 1931. 518—524.

[24] Vö. Paul de Man: i.m.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A tél halottai

Huszonöt éve, 1976. december 18-án halt meg Kolozsváron Apáczai Csere János késői falubelije, **Bartalis János**. KOPJAFÁJA OTT ÁLL A HÁZSONGÁRDBAN. Külön ismertem meg a költőt s külön a János bácsit. Akkor ismertem meg, amikor elsőévesen bementem a folyosó végén nyíló kari könyvtárba. Nem a szabadvers erdélyi apostolát, hanem azt a hatvanéves angyalt, aki maga volt a megtestesült derű és nyájasság egy könyvkölcsönző regrutával is. Mint ahogy a világgal szemben is. Különösen fontos volt ez nekünk ott, akkor, mint első héten a kaszárnyában, hogy valaki nem hűvös, hivatali fölénnyel néz végig rajtad. A kettőt valamivel később sikerült azonosítani, legalább akkora rácsodálkozással, mintha maga Kosztolányi hozta volna elő a polcok közül az igényelt kötetet. Akkor éppen a két évtizede halott Kosztolányi is szilenciumra volt ítélve, mint Bartalis, akinek bűne az arcáról lehervaszthatatlan mosoly volt bizonyára, meg valami a múltjából. Akinek ennél valamivel többet róttak fel, azt nem csak rangrejtve tárolták és csak a közléstől tiltották el. Mi pedig akkor indultunk. Nemcsak szabadverssel, s persze nem

csupán ádáz kifogások s támadások közepette. De némileg az ő eredményeinek égisze alatt is. Jóparán az elődeink, atyamestereink közül finoman szólva rejtve tartattak, mint az Úr útjai. Reményik csakúgy, mint Méliusz, Bánffy Miklós meg Markovits Rodion. Még sokáig az járta, hogy megszámláltatsz és a szibériai garnizonokba küldetel, jelképesen vagy valóságosan. Persze hamar megtaláltuk ezeket az utakat, és áhítattal tudtuk meg Bartalistól is Kosztolányi zöldtintás áldásának történetét. És a Bartalis-vers végtelen, zengő, elhallgattathatatlan humánizmusának új jelenét is megértük. Bartalis mint a poézis ritka Cincannatusa, elvonult, ha úgy adódott, a kaszanyélhez, az ekeszarvához. Mindig az örök dolgok közeléből gondolni arra, hogy végül pedig tavasz jő.

***

Negyedszázada, 1977. január elején elgázolta egy autó. Tavaly nyáron avattuk fel **Horváth István** szobor-képét szülőfalujának cintermében. Ha életművének nagylélegzetét egyetlen metaforába lehet fogni, akkor ez KÉT SZKÍTA KÖZÉ FOGOTT ERDÉLYI LEVEGŐ. Bizonyíték, hogy nem volt s ezután sem lesz olyan eldugott és elcsatolt sarka a mi magyar-Európánknak sem, ahol ne termett volna meg valami ércnél maradandóbb, egy jelképesen és valóságosan is szoborravaló és szoborrá váló, nemcsak a világháborús veszteségeink emlékművei. Itt a semmiből teremtettek új világokat, mert az elmeháborodott korokban, amiket átéltünk, végig mindig ebből a nyersanyagból volt a legtöbb, mint az okos leány meséjében. Vallom, hogy nincsenek autodidakták, csak tehetségesek és tehetségtelenségek. Az édenkertet

s a fehér lapok még tele nem írt szibériáit egy teljesen felszerelt, de amatőr emberiségre bízta a legeslegelején az Úr, amikor meg úgy vette ki két kezét a Velencék s a Kárpátmedencék masszájából, mint nagyanyánk a dagasztóteknőnből, a szobrász a agyagosfazékból, s minden felett mint terv, mint elképzelés, mint esztétika legfennebb néhány népmese úszott a magyarózdi toronyalján. Az erdélyi magyar kultúrának van egy általa megtalált fázisa, egy Horváth Istvánpillanata, mércéje is a nagy, az isteni tükörmozaik összerakása terén.

Márciusi évfordulók

1 — 1230 éve született Po Csü-ji kínai költő
2 — 80 éve született Hannes Sigfússon izlandi költő
3 — 90 éve halt meg Pierre Benoit francia író
350 éve született Thomas Otway angol drámaíró
4 — 170 éve halt meg Jean-François Champollion francia nyelvész
25 éve halt meg Dankanits Ádám erdélyi történész
150 éve halt meg Nyikolaj Vasziljevics Gogol orosz író
25 éve halt meg Veronica Porumbacu román költőnő
5 — 80 éve született Pier Paolo Pasolini olasz író
6 — 510 éve született Juan Luis Vives spanyol humanista
7 — 25 éve halt meg Virgil Gheorghiu román költő
8 — 100 éve született Bárdosi Németh János költő
9 — 40 éve halt meg Zdenek Nejedly cseh író
10 — 230 éve született Karl Wilhelm Friedrich Schlegel német kritikus
11 — 160 éve született Eötvös Károly író
12 — 1820 éve született Omar ibn al-Fáridh arab költő
13 — 430 éve halt meg Petar Hektorovic horvát költő
100 éve született David Prodan román történész
14 — 125 éve született Voinovich Géza irodalomtörténész
15 — 100 éve halt meg Dumitru Theodor Neculuta román költő
16 — 350 éve született Richard Steele angol író
30 éve halt meg Venczel József erdélyi szociológus
17 — 550 éve halt meg Li Cseng-csi kínai költő
18 — 100 éve született Kibédi Varga Sándor filozófus
160 éve született Stéphane Mallarmé francia költő
110 éve született Duiliu Zamfirescu román író
19 — 25 éve halt meg Jékely Zoltán költő
100 éve halt meg Tolnai Lajos író
170 éve született Vámbéry Ármin tudós
20 — 130 éve született Ioan Botez román író
130 éve született Karin Mihchaëlis dán írónő
300 éve halt meg Misztótfalusi Kis Miklós nyomdász
21 — 70 éve született Bretter György erdélyi filozófus
25 éve halt meg Mikó Imre erdélyi író
75 éve halt meg Constantin Sandu-Aldea román író
22 — 180 éve halt meg Johann Wolfgang Goethe német író, költő
125 éve született Pakots József író
23 — 120 éve született Romulus Cioflec román író
160 éve halt meg Stendhal francia író
24 — 120 éve halt meg Henry Wodsworth Longfellow amerikai költő
180 éve született Henri Murger francia író
25 — 60 éve született Ana Blandiana román költőnő
160 éve született Antonio Fogazzaro olasz író
26 — 150 éve született Elémir Bourges francia író
90 éve született Thurzó Gábor író
120 éve született Antanas Vienuols litván író
110 éve halt meg Walt Whitman amerikai költő
27 — 530 éve halt meg Janus Pannonius humanista
25 éve halt meg Ivan Stodola szlovák író
28 — 125 éve született Dénielné Lengyel Laura írónő
60 éve halt meg Miguel Hernández spanyol költő
410 éve született Jan Amos Komensky cseh padagógus
120 éve született Virginia Woolf angol írónő
29 — 100 éve született Marcel Aymé francia író
50 éve halt meg Ion Al. Bassarabescu román író
230 éve halt meg Emmanuel Swedenborg svéd gondolkodó
390 éve halt meg Szamosközy István történész
30 — 340 éve halt meg Francois de Boisrobert francia költő
31 — 120 éve született Kornyej Ivanovics Csukovszkij orosz író

KÓDEX —

110 éve született Henry Miller

A vallás az egyetlen, emberhez méltó formában nyilvánult meg: örüljünk annak, ami adódik, a lehető legjobban használjunk ki minden percet. Knósszosz világi volt, a szó legjobb értelmében. Civilizációja ezerötszáz esztendővel a Megváltó eljövetele előtt szétesett, de a valaha ismert legnagyobb egyedi örökséget hagyta a nyugati világra: a betűket, az ábécét. Kréta szigetének egy másik részén, Gortüszben, ezt a vívmányt hatalmas kőtömbök örökítik meg, miniatűr kínai falként kerítve el a vidéket. Mára eltűnt az ábécé varázsa: halott gondolatokat kifejező, halott forma csupán.

Az autóbuszhoz visszafelé menet megálltam egy kis faluban, egy pohár italra. Óriási volt a kontraszt múlt és jelen között. Mintha útközben elveszett volna a kellemes élet, a jó élet titka. Az emberek, akik körülvettek, mintha faragatlan félvadak lettek volna. Barátságosak voltak ugyan és vendégszeretők, rendkívüli módon — de a minószi emberekhez képest csupán elhanyagolt, megszelídített állatok. Nem a hiányzó kényelmükre vagy nem létező jólétükre gondolok, hiszen e tekintetben szerintem nincs nagy különbég a görög paraszt, a kínai kuli vagy az észak-amerikai alkalmi munkás vagy vándormunkás között. Nem — én most azoknak a lényeges életelemeknek a hiányára gondolok, amelyek megteremthetnék az emberi lények valódi társadalmát. Az alapvető hiány, amely mindenütt észlelhető a mi civilizált világunkban, minden olyan tényezőnek a teljes hiánya, ami lehetővé tenne valamilyen, a közösségit legalább megközelítő létet. Lelki vagy szellemi nomádok lettünk; mindent, ami a lélekhez kapcsolódik, félredobtunk, s szanaszét fújta a szél, mint a pernyét, Hágia Triada falu, bármilyen korszakból nézve, az állandóság, a tisztesség, a tekintély ékszereként ragyog. De amikor az a nyomorúságos görög falu, amelyről beszélek, és amelyhez hasonlók ezrével találhatók Amerikában, a maga soványka, bénult életét telefon, rádió, autó, traktor satöbbi bevezetésével díszíti fel, akkor a "közösségi" szó jelentése oly elképesztően eltorzul, hogy már nem is tudjuk, mit jelent az "emberi társadalom" kifejezés. Mert az élőlények e szórvány településeiben bizony nincsen semmi emberi; életük alatta marad a világ eddig ismert életszintjeinek. Mindenképpen alacsonyabb rendűek a pigmeusok tömörüléseinél, mert a pigmeusok legalább igazi nomádok, és gyönyörűséges biztonsággal mozognak a maguk kétes tisztaságú kis szabadságában.

Miközben kortyolgattam a furcsa ízű vizet, hallgattam, miként emlékezik a New York állambeli Herkimerben töltött dicsőséges napjaira az egyik megdicsőült cerkófmajom. Cukorkaüzlete volt odaát, s a jelek szerint hálát érzett Amerika iránt, amiért az megengedte neki, hogy félretegye azt a néhány ezer dollárt, ami lehetővé tette a számára, hogy visszatérjen szülőhazájába, s újrakezdje a megszokott lealacsonyító robot-létet. Hazaszaladt, és egy amerikai könyvvel jött vissza, amelyet a csodálatos pénzgyűjtő napok emlékéül őrzött meg. Farmerkalendárium volt — koszos ujjlenyomatok elcsúfította, tetűrágta farmerkalendárium volt. Itt, civilizációnk bölcsőjében, egy mocskos cerkófmajom egy iszonyatos amerikai kalendáriumot nyom a kezembe!

A kalendárium tulajdonosa és jómagam egy útmenti asztalnál üldögéltünk egy csoport fajankó társaságában, s e tökfilkókban szemlátomást mély benyomást keltett a kiadvány. Konyakot rendeltem a társaságnak, és megadással hallgattam a vezérszónokot. Odalépett egy fickó, és nagy, szőrös ujját valami mezőgazdasági eszköz fényképére helyezte. És szólt a vezérszónok:

— Jó gép. Tetszik önekije.

— INDEX

ZENE — TEGNAP, MA, HOLNAP15.

A MŰ élteti az interpretációt?

A 20. század elején még azért panaszkodtak a zeneszerzők, hogy a mind szélesebb hallgatóságot bűvkörébe vonó hangversenyélet háttérbe szorítja a műveket az előadás, az INTERPRETÁCIÓ javára. Volt is miért aggódni. A múlt század közepére általános gyakorlattá vált az előtérbe furakodó, a mű fölé tolakodó interpretációs fölény. Minden rendben lett volna, ha ez a jelenség elfeledett műveket keltett volna életre vagy vadonatúj műveket vitt volna sikerre. Nem vitás, hogy voltak ilyen kísérletek is. Jónéhány közülük rendkívül hasznos szolgálatot tett a régi és új zenének egyaránt. Ezeknek az elszánt kísérleteknek köszönhetően változott meg zenei összképünk a régi korokról és vált világossá a 20. század zenéjének belső szerkezete, esztétikája. De ez alig változtatott a mindinkább terjedő betegségen: *az előadó mindenekfölött*. Még ebből is sok nagyszerű eredmény született: a remekművek ezernyi új oldalát mutatták meg a hallgatóságnak ezek a valóban csodálatos teljesítmények. Igen! A helyes szó: TELJESÍTMÉNY! Kezdetben művészi teljesítmény volt, azután vált lassan sporttá. Valóságos sportversenyek alakultak ki. Nemcsak a versenynek nevezett zeneolimpiákon, de a hangversenyteremben is. A hangversenyévad visszatérő remekműveit "aki hogyan szólaltatta meg" jelszóval hallgatólagosan is sportrendezvénnyé alakítottuk át. A pozitív különbségek már alig voltak érzékelhetőek. Akárcsak a sportstadionok közönsége is, zenerajongók is már csak amolyan tizedmásodpercnyi előnyökért drukkoltunk és... drukkolunk MA is. Mert ez a teljesítményterület is véges. A százméteres gyorsfutás eredményén se lehet végtelenül változtatni. A Beethoven-szimfóniák előadásában is mind nehezebb újat hozni, még ha az az ÚJ akár egy zenei motívum másféle értelmezése is csupán. A mind fantasztikusabb teljesítmények kora mintha leáldozóban volna.

FORDUL A VILÁG!

Ki gondolta volna, hogy lejár a nagy szólisták, karmesterek, rendezők ideje is. És hogy kimerülnek a zene térképének fehér foltjai, hogy már alig van, amit újként lehet felfedezni és tálalni? Végtelennek hittük (és talán, minden ellenkező jel ellenére, hisszük ma is) a fokozást, a *sportteljesítményt* a művészetben is. Mind többször ütközünk bele a középszerűségbe, a művészi teljesítmény unalmába. Elfáradt az előadók lázas újkeresése, zenemágia-hajszája. Mi, hallgatók belefáradtunk a zsenicsodálatba, a művészi kinyilatkoztatás bódulatába. Mindkét oldalon nagy a kijózanodás. Romantikus álomból ébred a 21. század előadója, hallgatója egyaránt. Benne vagyunk az átmeneti korszak minden furcsaságában, de hosszú az út, a visszavezető ösvény az eredeti kiinduláshoz, amikor még a MŰ volt a fontos, az előadás a művet szolgálta, éltette, és nem a mű adott ALKALMAT az előadónak a magamutogatásra. A mai GÁLAKONCERTEK még ez utóbbi kísértésnek esnek áldozatul. Sok híres művész hiszi el magáról, hogy mindent magas művészi szinten, sőt zseniálisan tud megszólaltatni. Ezért mindenbe belefog — néha teljesen önkritikátlanul —, amit a hangversenyélet szervezői felkínálnak neki.

Ez lenne a mai hangversenyélet egyik oldala. A másik oldalon elképesztően középszerű előadások áradata zúdul a gyanútlan közönségre. Itt remekműveket árulnak, nem pedig zseniális előadókat. A mű vonzza be a hangversenyterembe vagy az operába a zenekedvelőket. Verdiért, Pucciniért és a többi nagyokért mennek operába az emberek. Vagy Csajkovszkijért, Beethovenért! Az előadástól már alig várnak (várunk) ihletett művészi kibontakozást. A megszólaláson túl a műről alkotott emlékeinket, zenei impressziónkat hallgatjuk. Részt veszünk a megszólaltatás folyamatában, de csak részben *vállalunk* magunkra belőle valamit is: *a művel azonosulunk, nem az előadással*. A MŰ ÉLTETI AZ INTERPRETÁCIÓT!

A MŰ és ÚJRAALKOTÁSA között van egy aranyút: az egyensúly megteremtése, jobban mondva VISSZAÁLLÍTÁSA A MŰVÉSZI GYAKORLATBA.

TERÉNYI EDE

HOL-

A budapesti *Századvég Kiadó* és a kolozsvári *Erdélyi Híradó Kiadó* gondozásában nagyformátumú, díszes kiadásban jelent meg Méhes György *Őseinkről, hőseinkről. Igaz mesék a magyarság történetéből* című könyve. Szerkesztette Orbán János Dénes, az illusztrációkat készítette Szentes Zágon.

Az *Erdélyi Híradó Előretolt Helyőrség* sorozatában megjelent Karácsonyi Zsolt *Téli hadjárat* című verseskötete.

A *Látó* januári számában verset olvashatunk Bogdán Lászlótól, Káli Isvántól, Benő Attilától, Szonda Szabolcstól, Mózsi Ferenctől és Gyukits Gábortól. Novellát, bábjátékot, regényrészletet közöl Körmendi Lajos *(Egy nyugtalan lélek)*, Egyed Emese *(A lovag regéje)*, Dávid István *(Az utolsó fuvar)* és Vári Attila *(A szem)*. A *Fórum*ban Pomogáts Béla *Folklorizáció és avantgárd Szilágyi Domokos és nemzedéke költészetében* és Nicolae Balota *Kós Károly* (Vallasek Júlia fordítása) című tanulmánya. *Téka:* Tatár Etelka és Szabó László. *Deleatur:* Láng Zsolt, Balázs Imre József, Demény Péter, Mernyei Róbert. *Talált vers:* Illyés Gyula *9, Rue Budé*.

A *Tiszatáj* 2. számában Nagy Koppány Zsolt *Hörkényi tette (Hódolat Örkény Istvánnak), A nagy fehér, sánta kutya (Kolozsvári mese)* és *Szüzessége Editkének* című karcolatai, valamint Király László *Tisztálkodás a régi várban, Szerelmeink, Árva várva, A szibárdok története* és *A vadászat* című versei.

Az új fedőlappal megjelent *Hitel* 1-es számában olvashatók egyebek mellett László Noémi *Hintha el, Ritmuszavar, A csend után* és *A szorongás vége* című versei, valamint Molnár Vilmos *Fejezet, amelyben beindítják a habgyártást, később pedig fény derül arra is, hogy mikor tojik a sas* című novellája olvasható. *Maximális hatású minimalizmus* cím alatt Papp Endre beszélget Molnár Vilmossal, László Noémi *Esés után* című kötetét Szentmártoni János elemzi *(Derű és unalom)*. A képanyagot Mattis Teutsch János munkáiból állították össze.

A *Kortárs* 1. számában a nemrég elhunyt Bálint Tibor *Kleopátra tűje* című novelláját, Lászlóffy Aladár *Zrínyi második fala* című versét, Bogdán László *Érintések* című regényrészletét, valamint Cseke Péter *Omló partok gátkötői — Német László, Jancsó Béla, Tamási Áron* és Demény Péter *Búcsú az identitástól — Szilágyi Domokos és Kovács András Ferenc* című tanulmányát olvashatjuk.

A *Magyar Napló* 1-es számában olvashatjuk Kányádi Sándor *Levéltöredék* és Benő Attila *(Harmincévesen)* című versét. A lap szemlézi a *Helikont*, az *Irodalmi Szemlét*, a *Hídat*, az *Irodalmi Jelent*, a *Látót*, a *Szőrös Kőt*, *Korunkot* a *Székelyföldet*, valamint a *Forrást*, a *Magyar Iparművészetet* és a *Reformátusok Lapját*.

Január 17-én, nyolcvanöt esztendős korában elhunyt Camilo José Cela *Nobel-díjas* író. Magyarul megjelent könyvei: *Szélmalom, Pascal Duarte családja, Méhkas*.

Elhunyt Stefan Heym, a kortárs német irodalom egyik nagy képviselője. Legismertebb könyvei közé tartozik az *Ahasvérus*, a *Dávid Kirly krónikája*, az *Öt nap júniusban* és a *Pargfrider*.

-MI

Erőviszonyok

A rejtvény fősoraiban Abraham Lincoln gondolatát kapja végső megfejtésül.

VÍZSZINTES

1. A gondolat első része. 14. Alaposan megfedd. *15.* Ünnepélyes (hangulat). *16.* Gabonát betakarító. *17.* Tétlenségre kényszerítő. *18.* Kétes! *19.* Üdítőital. *20.* Fába vés. *21.* Költői napszak. *22.* Se..., se bűze. *23.* Jód, kén és urán vegyjele. *24.* Redő. *26.* Ruhát méretre vág. *27.* Kettőzve: magyar város. *28.* Állóvíz. *29.* Import olaj! *31.* Elöli helyen. *32.* Női név. *34.* ... kerül, rosszkedve van (két szó). *36.* Egyhangúan sima! *38.* Kenőanyag. *40.* Láb része. *41.* Azonos betűk. *43.* Egyfajta virággal beültett kert. *46.* Ijed. *47.* Víz tetején halad. *48.* Gallium és jód vegyjele. *50.* Néma nej! *51.* Szatmár megyei gépkocsik jelzése. *52.* ...Madrid, focicsapat. *54.* Rögzítő fémrudacska. *56.* Színezékcsoport. *57.* Osztrák, belga és kambodzsai autójelzés. *58.* Fontos fém. *60.* A lengyel pénznem rövid neve. *61.* Kábítószer. *62.* Alá. *63.* Benépesítő. *65.* Női név. *66.* Csomókat egyenként kibontó. *68.* Hálával emlegetett. *69. A gondolat második, befejező része.*

FÜGGŐLEGES

1. Szerep formálása. *2.* Savós hártya (latin). *3.* Ablaksötétítő berendezés. *4.* Dühös felkiáltás (két szó). *5.* Viola-szálak! *6.* Juttat. *7.* Bent pofás! *8.* Színész (Richard). *9.* Talján. *10.* Balti nép tagja. *11.* Ittrium és molibdén vegyjele. *12.* Moesia része! *13.* Ruhaanyag téves vágása. *17.* Maga után húzó. *20.* A tetejére. *22.* Bizonytalan dolgot végez. *24.* Állapota rosszabbodik. *25.* Könyvborítón áll. *26.* Rajzfilmhős kutyanév. *28.* Robbanószer. *30.* Régi súlymérték. *31.* Londoni villanegyed. *33.* Páros barack! *35.* Felhajtás. *37.* Csodálatos. *39.* Fagyott víz. *42.* Cirógató. *44.* Ágazat. *45.* Nem vadászik légyre! *47.* Hatalom gyakorlása. *49.* Villanykörte. *51.* Esést utánzó szó. *53.* Fejfedő. *55.* Messzire. *56.* A jelzett dologról. *58.* ...Carpio, spanyol író (Felix Lope de). *59.* Szorítóeszköz. *61.* Óvoda. *63.* Pásztortánc kelléke. *64.* Okos, mint a tavalyi... (szólás). *65.* Balog, de néma! *67.* Deutérium és nitrogén vegyjele. *68.* Bent ráad!

BOTH LÁSZLÓ

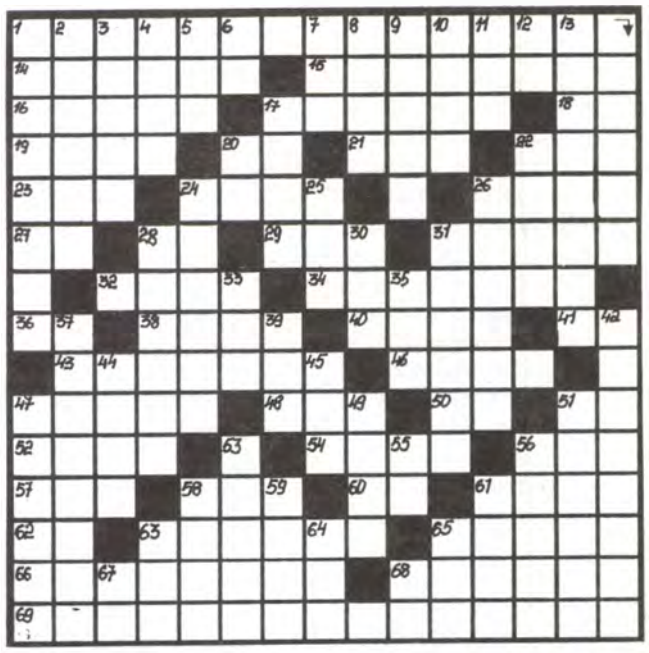

A **Helikon 3.** számában közölt rejtvény megfejtése: *Mint a józan paraszti ész ünneplő ruhában.*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA, SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra; MÓZES ATTILA: próza, kritika; NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő; K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet; RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számítógépes tördelés: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, Fax: 132096
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220—6288